

Ο κυνηγός και οι αυτόχθονες: Συγγένεια, τελετουργία και πολιτικό σε μια φυλαρχία Μπαμιλεκέ (δυτικό Καμερούν)

Αιμίλιος Τσεκένης*

Περίληψη

Το παρόν κείμενο επιχειρεί να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο εννοιολογείται η «εξουσία» σε μια φυλαρχία της περιοχής Μπαμιλεκέ (δυτικό Καμερούν) μέσα από τις σχέσεις πολιτικού, τελετουργίας και συγγένειας και τη θεωρία της «ιεραρχίας αξιών» του Γάλλου ανθρωπολόγου και ειδικού της Ινδίας Louis Dumont. Πέρα από μια νέα θεώρηση των σχέσεων εξουσίας και αυθεντίας (power και authority) για τη συγκεκριμένη εθνογραφική περιοχή, το εγχείρημα εγείρει ένα γενικότερο μεθοδολογικό ζήτημα των κοινωνικών επιστημών. Πράγματι, επιχειρώντας να ορίσουμε την «εξουσία» σε μια μη δυτική κοινωνία, ερχόμαστε αναπόφευκτα αντιμέτωποι με το γεγονός ότι η «εξουσία» σχετίζεται με το συνολικότερο σύστημα αξιών μιας επιμέρους κοινωνίας. Αυτή η σχέση της «εξουσίας» με την ιδεολογία καθορίζει και το περιεχόμενό της.

Εισαγωγή. Διευκρινίσεις μεθοδολογίας

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις σχέσεις πολιτικού, τελετουργίας και συγγένειας σε μια φυλαρχία Μπαμιλεκέ (δυτικό Καμερούν). Τα εθνογραφικά δεδομένα που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια επιτόπιας έρευνας δεκαεσσάρων μηνών, ερμηνεύονται

* Ο Αιμίλιος Τσεκένης διδάσκει στο τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

με το «θεωρητικό μοντέλο» του Γάλλου ανθρωπολόγου και ειδικού της Ινδίας Louis Dumont (1979, 1983, 1992). Για το λόγο αυτό ξεκινάω τη μελέτη ορίζοντας τις έννοιες που πραγματεύομαι (ιεραρχία, αυθεντία, εξουσία), με μια σύντομη αναφορά στην Ινδία από την οποία ο Dumont συναγάγει την ερμηνευτική του πρόταση. Στη συνέχεια, παρουσιάζω τα γενικά χαρακτηριστικά της φυλαρχίας Μπατιέ, και εξετάσω συνοπτικά το σύστημα της συγγένειας εφόσον αποτελεί το ιδίωμα που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τις σχέσεις τελετουργίας και πολιτικού¹. Στο δεύτερο μέρος πραγματεύομαι διαδοχικά το θρύλο ίδρυσης της φυλαρχίας, τον διετή τελετουργικό κύκλο, την τελετή ενθρόνισης του ηγεμόνα και την κατανομή της πολιτικής και δικαστικής εξουσίας. Ολοκληρώνω τη μελέτη με κάποια μεθοδολογικά και θεωρητικά συμπεράσματα που αφορούν στις σχέσεις εξουσίας και αυθεντίας στη συγκεκριμένη εθνογραφική περιοχή.

(Περι)-Ορισμοί

Έχω αναφέρει μέχρι στιγμής τους όρους εξουσία, ιεραρχία, πολιτικό, αρκετές φορές. Θα πρέπει λοιπόν να ορίσω αυτές τις έννοιες πριν προχωρήσω στο κυρίως θέμα της εργασίας.

Οι ορισμοί που ακολουθούν είναι προσωρινοί και ηθελημένα περιορισμένοι (και περιοριστικοί): δίνονται για να ξεκινήσει από κάπου η ανάλυση και για να μην υποκύψουμε στον πειρασμό να «πολιτικοποιήσουμε» τα πάντα, γνωρίζοντας ότι η τάση των τελευταίων δεκαετιών είναι αντίθετα να επικεντρωνόμαστε στο πολιτικό – πράγμα που τελικά διευρύνει τόσο πολύ τη συγκεκριμένη κατηγορία που την καθιστά ασαφή². Αυτή η διευκρίνιση νομίζω ότι ισχύει ακόμα περισσότερο όταν φιλοδοξούμε να κατανοήσουμε μη δυτικές κοινωνίες.

Έτσι «πολιτικό» είναι εδώ ό,τι σχετίζεται με την άσκηση της (εγκόσμιας) εξουσίας, είτε πρόκειται για τη νόμιμη χρήση της βίας σε μια συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια, είτε για τη διοίκηση, είτε τέλος για την επιρροή και την πειθώ – δηλαδή σε ό,τι βιώνεται σαν *εξωτερικός εξαναγκασμός*, σε ό,τι *επιβάλλεται*. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι «πολιτικό» και «εξουσία» είναι συνώνυμα. Θα επανέλθω σε αυτά σε λίγο. Όσον αφορά την «ιεραρχία», ο Dumont χρησιμοποιεί τον όρο με την ετυμολογική του σημασία. Η «ιεραρχία» ορίζεται ως: «η αρχή διαβάθμισης των στοιχείων ενός

συνόλου ως προς το σύνολο αυτό» [Dumont, 1979 (1966), σελ. 92] και αντιτίθεται στην εξουσία και την διοίκηση (Dumont, 1952, σελ. 141· 1983, σελ. 303). Η διαβάθμιση είναι συνήθως θρησκευτικής φύσης και στην Ινδία εκφράζεται με την ιεραρχική αντίθεση *μιαρό/καθαρό*.

Με άλλα λόγια ενώ η ιεραρχία, έτσι όπως ορίζεται από τον Dumont, παραπέμπει σε ιδέες-αξίες, σε ιδεατά σχήματα, η εξουσία και το πολιτικό έχουν μια φυσική υπόσταση με την έννοια ότι οι άνθρωποι τη «βιώνουν στο πετσί» τους, θα έλεγε κανείς. Σε αντίθεση με την εξαναγκαστική φύση της εξουσίας και του πολιτικού (έτσι όπως ορίστηκαν παραπάνω) η ιεραρχία συμπεριλαμβάνει όσα τα μέλη μιας κοινωνίας θεωρούν αυτονόητα, «φυσικά». Αυτός ο ορισμός της ιεραρχίας πλησιάζει κατά πολύ εκείνον της «αυθεντίας» έτσι όπως μας τον έδωσε η Hannah Arendt σε ένα εξαιρετικό δοκίμιο πολιτικής φιλοσοφίας³. Πράγματι, σε αυτό το δοκίμιο, η Arendt επιχειρεί να ορίσει την έννοια της «αυθεντίας» ιστορικά εξετάζοντας τις διαφορές σημασίες του όρου στον αρχαίο κόσμο (αρχαία Ελλάδα και Ρώμη). Με τον όρο «αυθεντία» αποδίδω το λατινικό *auctoritas*, όρος (και έννοια) που σύμφωνα με την Arendt (1972, σελ. 138) δεν έχει αντίστοιχο στη γλώσσα και την πολιτική εμπειρία της αρχαίας Ελλάδας. Ένα από τα εγχειρήματα της συγγραφέως στη μελέτη αυτή είναι να δείξει ότι η *πολιτική* έννοια της αυθεντίας είναι ρωμαϊκή επινόηση και συνιστά μετασχηματισμό αρχαίων ελληνικών σημασιών της αυθεντίας σε *προ-πολιτικές* σφαίρες (π.χ. η σχέση ασθενούς/ιατρού, νέου/πρεσβύτερου, άρχοντα/δούλου που βρίσκουμε στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη και που διέπονται από μια «φυσική» ιεραρχία). Η Arendt ξεκινάει τη μελέτη της επαναδιατυπώνοντας το αρχικό ερώτημα: αναρωτιέται τι δεν είναι η αυθεντία; Αποκλείει κάθε μορφή εξουσίας (*potestas*) ή βίας και κάθε είδους εξωτερικού εξαναγκασμού (πειθώ ή δύναμη). Η αυθεντία είναι ασύμβατη με την πειθώ η οποία προϋποθέτει την *ισότητα*. Η αυθεντία εδράζεται στην *ιεραρχία* και έτσι αντιτίθεται στην πειθώ. «Η σχέση αυθεντίας ανάμεσα σ' εκείνον που διατάζει και σ' εκείνον που υπακούει δεν στηρίζεται ούτε σ' ένα κοινό συμφέρον (*raison commune*) ούτε στην εξουσία εκείνου που διατάζει. Το στοιχείο που τους ενώνει είναι η ίδια η ιεραρχία, της οποίας ο καθένας τους αναγνωρίζει την ορθότητα και τη νομιμότητα, και η οποία αποδίδει στον καθένα τους μια προκαθορισμένη θέση» (1972, σελ. 123). Υπό αυτή την έννοια, η αυθεντία εξισώνεται με την ιεραρχία έτσι όπως την ορίζω στο παρόν κείμενο ακολουθώντας τον Louis Dumont.

Η περίπτωση της Ινδίας

Για να κατανοηθούν καλύτερα όλες οι παραπάνω έννοιες, είναι ίσως αναγκαίο να δώσω ένα παράδειγμα για το συσχετισμό τους στην Ινδία. Αυτό θα μου επιτρέψει αφενός να αποσαφηνίσω τα παραπάνω και αφετέρου να διατυπώσω τη θεωρία της ιεραρχίας αξιών που ο Louis Dumont συνάγει από τη μελέτη της Ινδίας.

Το εξαιρετικό ενδιαφέρον τόσο από ιστορικής όσο και από ανθρωπολογικής σκοπιάς με την Ινδία, σε αντίθεση με τις κοινωνικές προφορικής παράδοσης, είναι ακριβώς ότι καθώς δεν ανήκει στους δυτικούς πολιτισμούς *γραπτού λόγου* μας άφησε κείμενα όπου γίνεται μια σαφής διάκριση ιεραρχίας και εξουσίας και αναγνωρίζεται η αντίφαση του ιδεατού κόσμου του *dharma* (θρησκευτικός νόμος) με τον πραγματικό κόσμο της δύναμης και του συμφέροντος (*danda και artha*). Αυτή η αντίθεση δεν σημαίνει ότι μόνο το πολιτικό συνιστά τον πραγματικό κόσμο και η θρησκεία ένα απλό ιδεατό σχήμα. Το θρησκευτικό, που εδώ εκφράζεται με την ιεραρχική αντίθεση μιανό/καθαρό, επηρεάζει δραματικά την πραγματικότητα⁴. Όμως, επειδή η ζωή δεν μπορεί να ανάγεται σε τόσο απλοϊκά ιδεατά σχήματα, τα κείμενα (και η κοινωνική οργάνωση) αφήνουν χώρο και σε ό,τι αντιβαίνει με αυτά που το θρησκευτικό εξιδανικεύει. Αυτά που συγκρούονται με το ιδανικό λαμβάνουν μέρος σε μια σφαίρα *αξιακά* υποδεέστερη από τη σφαίρα του ιδεώδους. Για να δούμε όμως ένα παράδειγμα της σύνθετης σχέσης εξουσίας/ιεραρχίας μπορούμε να στραφούμε στη θεωρία των *varna*.

Συμπληρωματικά με την ιεραρχία μιανό/καθαρό, υπάρχει στην Ινδία η παραδοσιακή ιεραρχία των τεσσάρων *varna* («χρώματα» ή *états* με την έννοια που έχει ο όρος στην Γαλλία του Παλαιού Καθεστώτος) που διακρίνει τέσσερις κατηγορίες: στην υψηλότερη βρίσκονται οι Βραχμάνοι ή ιερείς, έπειτα οι *Kshatriyas* ή πολεμιστές, οι *Vaishyas*, στη σύγχρονη γλώσσα πρόκειται κυρίως για τους εμπόρους, και τέλος οι *Shudras*, οι υπηρέτες ή «τιποτένιοι». Υπάρχει και μια πέμπτη κατηγορία, οι Μιανοί (*Intouchables*), που παρότι συνυπολογίζεται από το σύστημα των *varna*, δεν εντάσσεται σε αυτό. Η σχέση κάστας και *varna* είναι περίπλοκη. Η ιεραρχία των *varna* πρέπει να ειδωθεί σαν μια σειρά διχοτομήσεων ή συνεχιζόμενων συναρμογών. Το σύνολο των τεσσάρων *varna* χωρίζεται σε δυο μέρη: η τελευταία κατηγορία (*Shudras*) αντιτίθεται στις τρεις πρώτες των οποίων τα μέλη είναι δυο φορές γεννημένοι με την έννοια ότι συμμετέχουν στη μύηση – δεύτερη γέννηση–

και γενικά στη θρησκευτική ζωή. Οι δυο-φορές-γεννημένοι χωρίζονται με τη σειρά τους στα δυο: οι Vaishyas διαφοροποιούνται από τους Βραχμάνους και τους Kshatriyas. Ενώ οι πρώτοι κυριαρχούν πάνω στα ζώα, οι Βραχμάνοι και οι Kshatriyas κυριαρχούν πάνω σε όλα τα πλάσματα, συμπεριλαμβανομένων και των ανθρώπων. Τέλος, οι Βραχμάνοι διαφοροποιούνται από τους Kshatriyas, επειδή μόνο αυτοί μπορούν να κάνουν θυσίες, ενώ οι πολεμιστές μπορούν μονάχα να δώσουν εντολή να γίνουν θυσίες. Αρχικά δεν υπήρχαν παρά μονάχα τριών ειδών πλάσματα (Βραχμάνοι, Kshatriyas, Vaishyas). Οι Shudras αποτελούν μια τάξη Αβοριγίνων που ενσωματώθηκε αργότερα στην αρχική τριάδα. Όσο για την «κατηγορία» των Μιαρών, ενσωματώνεται στην κοινωνία χωρίς να εντάσσεται στα varna, με τον ίδιο τρόπο που οι Shudras αντιτάθηκαν στην αρχική τριάδα ως μη δυο-φορές-γεννημένοι (Dumont, 1979, σελ. 93-94).

Η θεωρία των varna διατυπώνει ξεκάθαρα την αντίθεση εξουσίας – αυθεντίας υποτάσσοντας την πρώτη (η οποία συμπεριλαμβάνει τις έννοιες του «συμφέροντος» artha και της «δύναμης» danda) στη δεύτερη (που παραπέμπει στο «θρησκευτικό νόμο» dharma). Αυτό το ιδεολογικό μόρφωμα με τη σειρά του όριζε στην αρχαία Ινδία τις σχέσεις του ηγεμόνα με τους ιερείς (Βραχμάνους) και, μέχρι τη δεκαετία του '60 τουλάχιστον, στα χωριά της Ινδίας, τις σχέσεις των βασιλικών καστών με τις κάστες των Βραχμάνων. Με άλλα λόγια το χωριό αναπαρήγαγε τη σχέση εξουσίας και αυθεντίας σε τοπικό επίπεδο. Ο Dumont διευκρινίζει ότι η ιεραρχία δεν είναι απόλυτη: σε υποδεέστερα αξιακά επίπεδα, το πολιτικό μπορεί να υπερισχύσει του θρησκευτικού. Π.χ. για να λύσουν τις διαφορές τους οι κάστες του χωριού προσφεύγουν στις κυρίαρχες κάστες (βασιλικές) και όχι στους Βραχμάνους, αναγνωρίζοντας με αυτό τον τρόπο την αυθεντία των πρώτων στο δικαστικό επίπεδο. Έτσι, στη σφαίρα της δικαιοσύνης η εξουσία εξισώνεται κατά κάποιο τρόπο με το θρησκευτικό και χαίρει έτσι της ίδιας αυθεντίας. Ωστόσο, η αυθεντία του πολιτικού και η αναγνώρισή του ως ανώτερης αξίας σε υποδεέστερα αξιακά επίπεδα δεν νοείται χωρίς την (απόλυτη) υποταγή του στο θρησκευτικό. Αυτού του είδους τη σχέση ο Dumont την ονόμασε «ιεραρχία» ή «συμπερίληψη του αντιθέτου (englobement du contraire).

Αφού όρισα τις έννοιες που θα πραγματευτώ, μπορώ τώρα να προχωρήσω σε μια σύντομη παρουσίαση της φυλαρχίας Μπατιέ του δυτικού Καμερούν.

Η φυλαρχία Μπατιέ. Γενικά χαρακτηριστικά

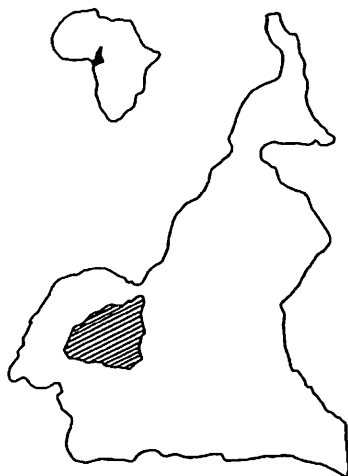
«Παράδοση», «αποικιακή κατάσταση»
και «εκσυγχρονισμός»

Στο κυρίως μέρος της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται και αναλύονται τα εθνογραφικά δεδομένα μιας επιτόπιας έρευνας που διεξήχθη στην περιοχή Μπαμιλεκέ του δυτικού Καμερούν στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής. Σκοπός της παραπάνω μελέτης ήταν να κατανοηθεί πώς διαπλέκονται η συγγένεια, η τελετουργία και η εξουσία στην «παραδοσιακή» φυλαρχία Μπαμιλεκέ. Έτσι έδωσα έμφαση σε μια συγχρονική ανάλυση χωρίς να παραμερίσω την ιστορικότητα της φυλαρχίας (βλ. Tsékénéis, 2000, σελ. 41-47, 49-52, 81-85, 123-133, 146-148, 208-213, 232-245 και 282-284). Για το λόγο αυτό δεν γίνονται εδώ ρητές και εκτεταμένες αναφορές είτε στην «αποικιακή κατάσταση» είτε στις επιπτώσεις της «διεθνοποίησης» πάνω στο Καμερούν γενικά και στην περιοχή Μπαμιλεκέ ειδικότερα. Πάντως, μολονότι υφίστανται μετασχηματισμοί της κοινωνικής οργάνωσης και αλλοιώσεις των «παραδοσιακών τρόπων σκέψης», τα εθνογραφικά δεδομένα αποδεικνύουν ότι οι «αλλαγές» δεν έχουν διαβρώσει, όπως θα περίμενε κανείς, τα θεμέλια της «παραδοσιακής» κοινωνικής οργάνωσης. Αυτό που παρατήρησα κατά τη διάρκεια της παραμονής μου στη συγκεκριμένη φυλαρχία είναι η τάση να εισχωρούν οι δυτικές αξίες μέσα από μια «ιεραρχική αφομοίωση»⁵. Έτσι, αν και εστιάζω στις «παραδοσιακές» όψεις της κοινωνικής οργάνωσης η «πραγματικότητα» δεν είναι ριζικά διαφορετική από την εικόνα που προσπαθώ να σκιαγραφήσω εδώ.

Με αυτές τις παρατηρήσεις κατά νου, θα παρουσιάσω τα γενικά χαρακτηριστικά της φυλαρχίας Μπατιέ (δυτικό Καμερούν) και θα εξετάσω συνοπτικά το σύστημα της συγγένειας εφόσον αποτελεί το ιδίωμα που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τις σχέσεις τελετουργίας και πολιτικού.

Ο όρος Μπαμιλεκέ (Bamiléké) αναφέρεται σε έναν πληθυσμό 600.000 ανθρώπων περίπου που καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση του δυτικού Καμερούν (χάρτης 1.A και 1.B). Οι αποικιακές αρχές το διαίρεσαν γεωγραφικά σε επτά νομούς. Αυτή η διατημάτωση αντανακλά αρκετά πιστά την πολιτισμική ενότητα της περιοχής. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται από το πληθυσμό αυτό λέγεται Mbam-Nkam, και έλαβε το όνομά της από τους δυο ομώνυμους ποταμούς που οριοθετούν την περιοχή Μπαμιλεκέ στα δυ-

Χάρτης 1Α
Δυτικό Καμερούν

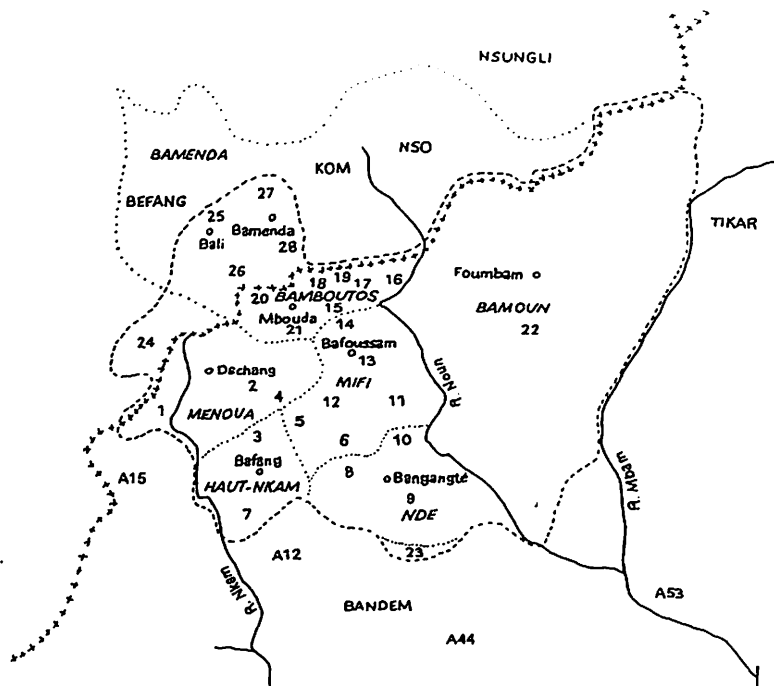

Χάρτης 1Β
Οι επτά νομοί της περιοχής Bamileke

τικά και στα ανατολικά αντίστοιχα (χάρτης 2). Υπάρχουν διάφορες διάλεκτοι κατά νομό ή ακόμα και μεταξύ όμορων φυλαρχιών. Η περιοχή αυτή χαρακτηρίζεται από έναν επίσης κοινό πολιτικό-τελετουργικό θεσμό, τη φυλαρχία (chiefdom). Στο πολιτισμικό πλαίσιο που μας απασχολεί εδώ, η «φυλαρχία» αναφέρεται σε ένα πολιτικό σύνολο που κυβερνάται από έναν φύλαρχο και ένα σωματείο εννέα προυχόντων. Οι εκατό περίπου φυλαρχίες που αριθμεί η περιοχή διαφέρουν και σε πληθυσμό και σε έκταση. Η φυλαρ-

Χάρτης 2
Γλωσσολογική ενότητα της περιοχής Bamileke
(σύμφωνα με Jean Voorhoeve, 1971)

Υπόμνημα

-----	Όρια της περιοχής Μβαμ-Νκάμ	MIFI	Νομός
.....	Όρια των νομών	43	Γλώσσες Μβαμ-Νκάμ
o Bali	Κύρια πόλη	A 44	Γλώσσες Βαντού
+ + + +	Δυτικά όρια δυτικού Καμερούν	KOM	Άλλες γλώσσες Μβαμ-Νκάμ

χία Μπατιέ βρίσκεται στα υψίπεδα του δυτικού Καμερούν, σε ύψος 1700 μέτρων και έχει ήπιο κλίμα. Αριθμεί περίπου 15.000 κατοίκους και καταλαμβάνει μια έκταση 90 τ.χλμ περίπου (χάρτης 3). Χωρίζεται παραδοσιακά σε δέκα «συνοικίες» και συνορεύει με άλλες οκτώ φυλαρχίες με τις οποίες οι ανταλλαγές (θρησκευτικές, γαμήλιες, πολιτικές και οικονομικές) είναι συνεχείς και εντατικές. Σε κάθε έξι από αυτές τις φυλαρχίες ομιλείται μια διαφορετική διάλεκτος, ενώ στις άλλες δυο ομιλείται μια διάλεκτος παρόμοια με εκείνη του Μπατιέ. Εάν εξαιρέσουμε κάποιες ασήμαντες διαφορές, η κοινωνική οργάνωση αυτών των οκτώ φυλαρ-

Χάρτης 3
Βατιέ και γειτονικά βασίλεια

χιών είναι παρόμοια. Οι Μπατιέ, όπως και όλοι οι Μπαμιλεκέ, είναι κυρίως αγρότες, ασχολούνται όμως και με την κτηνοτροφία (εκτρέφουν χοίρους, κατσίκες, πρόβατα και κοτόπουλα).

Οι «συνοικίες» αποτελούνται από «οικισμούς» *mbé (compound)* –όρος που αναφέρεται στα κτίσματα, τα χωράφια και τους ανθρώπους– αποτελείται από έναν άνδρα, τη γυναίκα ή τις γυναίκες του –εφόσον οι Μπαμιλεκέ είναι πολυγαμικοί– και τα μικρά παιδιά τους. Όταν το έδαφος καταλαμβάνεται για περισσότερο από δυο γενιές, ο οικισμός περιλαμβάνει επίσης το «σπίτι των κρανίων» δηλαδή τον οίκο των προγόνων⁶. Τέλος, σε κάθε οικισμό υπάρχει ένα δέντρο στο οποίο διαμένει ο «θεός του οικισμού» *si' mbé*. Η ρίζα αυτού του δέντρου προέρχεται από τον πατρικό οικισμό και συμβολίζει την πατρογραμμική συνέχεια (βλ. ορισμό παρακάτω). Το *mbé* συνιστά τη στοιχειώδη οικονομική μονάδα. Οι γυναίκες καλλιεργούν αποκλειστικά τα βασικά είδη (βολβοειδή, καλαμπόκι, φασόλια) ενώ οι άνδρες ασχολούνται με τις κυνόγλωσσες μπανάνες (*plantain*), τα λευκά *yams* και ένα είδος φοίνικα για την παραγωγή οиноπνευματώδους ποτού (*raphia vinifera*). Οι γυναίκες εκτρέφουν κοτόπουλα ενώ οι άνδρες χοίρους και κατσίκες. Τα έσοδα από την πώληση των χοίρων τροφοδοτούν ολόκληρο τον οικισμό. Παρ' ότι οι οικισμοί έχουν μια σχετική αυτάρκεια, δεν καταφέρνουν πάντοτε να παράγουν όλες τις τροφές που είναι αναγκαίες για τη διαβίωσή τους. Έτσι, οι γυναίκες πηγαίνουν δυο φορές την εβδομάδα στις αγορές του παλατιού και του χωριού και, πιο σπάνια, στις αγορές των γειτονικών χωριών για να προμηθευτούν φοινικέλαιο και αλάτι, δυο βασικά είδη διατροφής που δεν παράγει το χωριό.

Ορολογία της συγγένειας, καταγωγή και πολιτικό

Οι Μπαπέ είναι πατρογραμμικοί⁷. Ο «οικισμός» και ο «τίτλος ευγένειας» (*ze nkem*), όταν αυτό υπάρχει, μεταβιβάζονται από τον πατέρα στο γιο. Ο διάδοχος δεν είναι υποχρεωτικά ο πρωτότοκος γιος αλλά εκείνος που ο πατέρας θεωρεί ικανότερο. Μια κόρη ανήκει στην ομάδα κοινής μονογραμμικής καταγωγής (ΟΚΜΚ) του πατέρα της και όταν παντρεύεται περνάει στην αντίστοιχη ομάδα του συζύγου της. Η εγκατάσταση είναι πατροτοπική: μόλις παντρευτεί, η γυναίκα εγκαταλείπει τον πατρικό οικισμό και εγκαθίσταται με τον άντρα της σε μια έκταση που του παραχωρεί ο πατέρας του⁸.

«*U mbe mue wu?*» «Ποιανού παιδί είσαι;». Αυτή είναι η πρώτη ερώτηση που κάνουμε σε έναν/μία συνομιλητή/συνομιλήτρια που δεν γνωρίζουμε. Τότε αυτός/αυτή απαντάει: «Είμαι το παιδί του τάδε» «*gè mbe mue X*». Πολλές φορές δίνει και το όνομα της μητέρας του («όνομα του χωριού» *ze la'*) μιας και βρισκόμαστε σε καθεστώς πολυγυνίας. Εάν ο πατέρας του ανήκει σε μια υψηλή κοινωνική τάξη του αποδίδουμε τις τιμές που αντιστοιχούν στην κοινωνική του θέση. Σε κάθε κοινωνική θέση αντιστοιχεί ένα μοναδικό «πατρικό τιμητικό επώνυμο» *mku'* το οποίο μεταδίδεται από πατέρα σε γιο για απεριόριστες, θεωρητικά, γενιές. Όλοι οι απόγονοι (γυναίκες και άνδρες) οι οποίοι κατάγονται πατρογραμμικά από έναν κοινό αρσενικό πρόγονο φέρουν το ίδιο πατρικό τιμητικό επώνυμο και είναι «γόννοι του οικισμού» (*rô mbé*), δηλαδή αρρενογονικοί συγγενείς (*agnates*). Οι *rô mbé* ανήκουν σε μια ομάδα κοινής μονογραμμικής (πατρογραμμικής) καταγωγής που περιλαμβάνει τέσσερις γενεές, αλλά εάν ακολουθήσει κανείς τη μετάδοση του «πατρικού τιμητικού επωνύμου» αντιλαμβάνεται ότι σχηματίζεται επίσης μια πατρογραμμική μονάδα (*descent unit*) με πολύ μεγαλύτερο γενεαλογικό βάθος⁹.

Ο ιδρυτικός μύθος της φυλαρχίας

Σε πολλές κοινωνίες της δυτικής Αφρικής, ο ιδρυτής ενός βασιλείου (ή μιας φυλαρχίας) είναι συνήθως ένας κατακτητής ή ένας ξένος κυνηγός που αναγνωρίζεται ως βασιλιάς από τους αυτόχθονες που υπέταξε και οι οποίοι, παρότι ηττημένοι, διατηρούν

τον έλεγχο της γης. Αυτή η τυχαία συνάντηση γεννά πολλές φορές δυο θεσμούς που συνδέονται μέσω μιας διπλής σχέσης εξάρτησης: από τη μία, ο κατακτητής και τα μέλη της οικογένειάς του (ή πιο σωστά: της ομάδας κοινής μονογραμμικής καταγωγής του), βασικοί εκπρόσωποι της εξουσίας και που ως τέτοιοι υποτάσσουν τους αυτόχθονες (πρώτη σχέση εξάρτησης)· και από την άλλη οι αυτόχθονες που έχασαν την εξουσία αλλά διατηρούν τελετουργικά/θρησκευτικά αξιώματα, θεμέλια της εξουσίας και προϋπόθεση της κοινωνικής και κοσμολογικής ευταξίας. Αυτό είναι το γενικό μόρφωμα αυτού του συστήματος σχέσεων. Η φυλαρχία Μπατιέ δεν διαφέρει ως προς αυτόν το κανόνα. Ωστόσο, κατά την εξέταση του διετούς τελετουργικού κύκλου, της τελετής ενθρόνισης του φυλάρχου και της κατανομής των εξουσιών (πολιτικής και δικαστικής), θα φανεί ότι οι δυο σχέσεις εξάρτησης που προανέφερα δεν είναι καθόλου ισοδύναμες, όπως αφήνουν να εννοηθεί οι περισσότερες αφρικανικές εθνογραφίες που πραγματεύονται αυτό το ζήτημα. Θα περάσω τώρα στην περιγραφή και την ανάλυση του μύθου ίδρυσης της φυλαρχίας και θα δείξω πώς διαπλέκεται με τη συγγένεια.

Σύμφωνα με το μύθο¹⁰, ο *Ta'tômndjar*, κυριολεκτικά «ο κύριος του καρπού του λαχανικού»¹¹, ήταν ένας «κυνηγός» *ndjum-ven* που καταγόταν από το *Ham-Nggû*¹². Εγκατέλειψε το πατρικό χωριό μαζί με ένα από τα αδέρφια του. Αυτός ίδρυσε τη φυλαρχία Baham η οποία συνορεύει με το Μπατιέ. Ο *Ta' tôm ndjar* συνέχισε την περιοδεία του. Έφτασε σε έναν τόπο όπου ζούσαν ήδη έξι οικογενειάρχες από τους οποίους οι τέσσερις έφεραν τον τίτλο *fô* «φύλαρχος»: ήταν οι *Fô Kî* «φύλαρχος των φρακτών», *Fô Lôm* «φύλαρχος των σιδηρουργών», *Fô Yé* «φύλαρχος τετραπέρατος» και *Fô Chêrân* «φύλαρχος του ερυθρού νερού»¹³. Ο *Ta'tôm-ndjar* εισήγαγε το λαχανικό *ndjar* (λαχανικό πολύ διαδεδομένο σε αυτήν τη περιοχή του Καμερούν, που μοιάζει με το σπανάκι) το οποίο είχε φέρει από τον τόπο καταγωγής του. Οι αυτόχθονες υπήρξαν ιδιαίτερα φιλόξενοι μαζί του. Εκείνος, ως δεινός κυνηγός τους προσέφερε άφθονο κρέας ενώ εκείνοι του προσέφεραν γυναίκες για παντρεία. Όμως, ο *Nggûômèndôm*, τρίτος διάδοχος του κυνηγού, έβαλε τέλος σε αυτές τις αμοιβαίες σχέσεις ανταλλαγής που είχε εγκαινιάσει ο πρόγονός τους με τους αυτόχθονες. Με όπλα του τη βία (δολοφονίες, αρπαγές γυναικών) και την πονηριά υπέταξε τον έναν μετά τον άλλον όλους τους αυτόχθονες και ανακηρύχθηκε μοναδικός κυρίαρχος της περιοχής. Οι διάδοχοί του ενισχύουν τούτη την ηγεμονία και έτσι εμφανίζεται η κε-

ντρική εξουσία και η ιεραρχική κοινωνική και πολιτική οργάνωση που συναντάμε σήμερα στην περιοχή Μπαμιλεκέ. Οι αυτόχθονες επανακτούν τον τίτλο τους (*fô*) όπως και τα προνόμια τους κατά τη βασιλεία του *Fô Kèmkhuo*, ενδέκατου διαδόχου του *Ta' tòm ndjar*. Κατά τη βασιλεία του, οι γυναίκες και τα παιδιά του άρχισαν να πεθαίνουν το ένα μετά το άλλο για άγνωστους λόγους. Η αράχνη –διαμεσολαβητής ανάμεσα στους προγόνους και τους ανθρώπους, και βασικό στοιχείο της μαντικής τέχνης στους Μπαμιλεκέ– υπέδειξε ως αιτία αυτής της συμφοράς τους προγόνους των αυτοχθόνων (και πιο συγκεκριμένα τους *Fô Lôm*, *Fô Kì* και *Fô Yé*). Έτσι, για να κατευνάσει την οργή τους, ο *Fô Kèmkhuo* υποχρεώθηκε να προσφέρει στους αυτόχθονες γυναίκες, κατσίκες και άφθονο φοινικέλαιο.

Η εξειδίκευση των *Fô Yé*, *Fô Kì* και *Fô Lôm* όπως και η εισαγωγή του λαχανικού *ndjar* από τον κυνηγό παραπέμπουν στις τέσσερις κυριότερες δραστηριότητες των ανδρών και των γυναικών αυτής της κοινωνίας: μαντεία (*Fô Yé*), κυνήγι (*Fô Kì*), επεξεργασία του σιδήρου (*Fô Lôm*) και καλλιέργεια της γης (*Ta'tôm-ndjar*). Στη φυλαρχία Μπατιέ, αυτές οι δραστηριότητες δεν προσδιορίζουν σε καμία περίπτωση τη θέση ενός κατοίκου ή μιας κοινωνικής ομάδας μέσα στην κοινωνία. Αυτή η θέση είναι συνάρτηση της σχέσης τους ως προς τον φύλαρχο και την ΟΚΜΚ του.

Αρχικά, και πάντα σύμφωνα με τον μύθο¹⁴, η περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα η φυλαρχία αποτελείτο από ένα σύνολο ΟΚΜΚ που καταλάμβαναν έναν χώρο όπου κάθε οικισμός ήταν πολιτικά ανεξάρτητος. Η ενθρόνιση του *Nggûdmèndôm*, τρίτου διαδόχου του *Ta'tômnndjar*, σηματοδοτεί το τέλος αυτής της ανεξαρτησίας και την εμφάνιση μιας κεντρικής πολιτικής εξουσίας. Ο *Nggûdmèndôm* υποτάσσει τους αυτόχθονες καταφεύγοντας στη βία και την πονηριά (Tsékénis 2000: 124). Όμως, ο νέος ηγεμόνας και αυτοί που μεταμορφώθηκαν σε υπηκόους δεν διατηρούν μονάχα πολιτικές σχέσεις και η εξάρτηση δεν είναι μονόπλευρη. Αυτό τουλάχιστον δείχνει η συμφορά που βρήκε τον *Fô Kèmkhuo* αφού μας αποκαλύπτει ότι οι πρόγονοι των αυτοχθόνων έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τους φυλάρχους και την οικογένειά τους. Έτσι, οι εκπρόσωποι της εξουσίας εξαρτώνται αναμφίβολα από αυτούς που κυβερνούν. Ποια είναι η φύση αυτής της εξάρτησης; Το ίδιο το αφήγημα μας δίνει, σε κάποιο βαθμό, μια απάντηση σε αυτό το ερώτημα. Πράγματι, πρώτον οι *Fô Yé*, *Fô Kì* και *Fô Lôm* προσφέρουν στον κυνηγό γυναίκες για παντρεία. Δεύτερον, ο *Fô Kèmkhuo*, ενδέκατος διάδοχος του κυνηγού, οφείλει να επανορ-

θώσει το λάθος που έκαναν οι πρόγονοί του αρπάζοντας γυναίκες δια της βίας, επιστρέφοντας τις κλεμμένες γυναίκες αφενός, προσφέροντας κασίκες και φοινικέλαιο αφετέρου. Στους Μπατιέ, κασίκες και φοινικέλαιο συνιστούν τις κατεξοχήν γαμήλιες παροχές. Κάνοντάς το αυτό, ο *Fô Kémkhuo* επιτελεί την υποχρέωσή του ως γαμπρού προς τους πεθερούς του, αναγνωρίζοντας έτσι την υποτέλειά του¹⁵.

Συνοψίζοντας, ο «κυνηγός» και οι «ιδρυτές του τόπου» (οι αυτόχθονες) αντιτίθενται ως αγχιστές (και ως προς αξία της αγχιστείας) ενώ ο ηγεμόνας και οι υπήκοοί του αντιτίθενται ως κυρίαρχος και κυριαρχούμενοι (δηλαδή ως προς την αξία του πολιτικού). Η ταυτότητα και οι θέσεις των πρωταγωνιστών αλλάζουν ανάλογα με το είδος της σχέσης: «κυνηγός» (δηλαδή γαμπρός) < «ιδρυτές του τόπου» (δηλαδή πεθεροί) και «φύλαρχος» (κυρίαρχος) > υπήκοοι (κυριαρχούμενοι).

Οι περισσότεροι ανθρωπολόγοι που ασχολήθηκαν με τη συμβολική συγκρότηση των βασιλείων/φυλαρχιών στη μαύρη ήπειρο¹⁶ (αλλά και αλλού), εκλαμβάνουν αυτές τις δυο σχέσεις ως ισοδύναμες αδυνατώντας έτσι να κατανοήσουν τις αντίστροφες, δηλαδή: ηγεμόνας (και βασιλική οικογένεια) > αυτόχθονες αλλά ταυτόχρονα και το αντίθετο, ήτοι: ηγεμόνας (και βασιλική οικογένεια) < αυτόχθονες. Όταν φτάσω στην ανάλυση του διετούς τελετουργικού κύκλου, την τελετή ενθρόνισης του φυλάρχου και την κατανομή των εξουσιών, θα είμαι σε θέση να προτείνω μια λογική ερμηνεία αυτής της αντίφασης για τη συγκεκριμένη εθνογραφία.

Ο διετής τελετουργικός κύκλος

Στους Μπαμιλεκέ, ο χρόνος (*nggu*) έχει δυο εποχές: *té lem* η «εποχή της ξηρασίας» (*té* = εποχή, *lem* = ζέστη) αρχίζει το Δεκέμβριο και τελειώνει στα μέσα Μαρτίου, ενώ η «εποχή των βροχών» (*té sé, sé* = βροχή) ξεκινάει από τα μέσα Μαρτίου και λήγει τέλη Δεκεμβρίου. Οι μήνες είναι σεληνιακοί. Ο όρος *mègu* αναφέρεται συγχρόνως στο μήνα (που αριθμεί είκοσι οκτώ ημέρες) στη σελήνη αλλά και την έμμηνο ρήση. Οι Μπατιέ λένε ότι ο χρόνος αριθμεί δώδεκα μήνες/σελήνες. Ωστόσο, όπως φαίνεται από την ονομασία που δίνουν στους μήνες (πίνακας 1), η πραγματική μονάδα μέτρησης του χρόνου είναι οι εναλλαγές των αγροτικών δραστηριοτήτων. Αυτός ο κύκλος συνιστά το βασικό σημείο αναφοράς

για τη μέτρηση του χρόνου, και ο όρος *nggu* που αποδίδω με τη λέξη «χρόνος» παραπέμπει ουσιαστικά σε αυτό τον κύκλο.

Πίνακας 1
Ο αγροτικός κύκλος

Ιανουάριος - Φεβρουάριος	<i>Kum nyé</i> «αφαιρώ τα ζιζάνια από τα αυλάκια» <i>Dze' nyé</i> «καλλιεργώ τα αυλάκια»
Μάρτιος - Απρίλιος	<i>Té pèwè</i> «εποχή της σποράς»
Μάιος - Ιούνιος	<i>Suo nyé</i> «καθαρίζω τα αυλάκια από τα χόρτα»
Ιούλιος - Αύγουστος	<i>Té suo gèsân</i> «εποχή της συγκομιδής του καλαμποκιού»
Σεπτέμβριος - Οκτώβριος	<i>Té dze' kundek</i> «εποχή της καλλιέργειας του φασολιού»
Νοέμβριος - Δεκέμβριος	<i>Té ru kundek</i> «εποχή της συγκομιδής του φασολιού»

Ενώ η εναλλαγή των εποχών και οι αγροτικές δραστηριότητες «χωράνε» σε μια χρονιά, η αναπαραγωγή των γενεών και της κοινωνίας απαιτεί δυο συνεχόμενες χρονιές. Αυτή η διετία χωρίζεται σε δυο περιόδους που η καθεμία αντιστοιχεί σε έναν αγροτικό κύκλο (δηλαδή έναν χρόνο): τη «χρονιά του *kan*» (*nggu kan*) και τη «χρονιά του *ndjang*» (*nggu ndjang*). Στο πλαίσιο του διετούς τελετουργικού κύκλου (ΔΤΚ), ο όρος *kan* αναφέρεται σε μια ενέργεια η οποία εξασθενεί με το πέρασμα του χρόνου. Γονιμοποιεί δε ολόκληρη την πλάση. Την απελευθερώνουν, στην αρχή κάθε «χρονιάς του *kan*», οι πρόγονοι και οι θεοί των αυτοχθόνων πρώτα, και στη συνέχεια οι θεοί και οι πρόγονοι του φύλαρχου. Οι αυτόχθονες και ο φύλαρχος κάνουν προσφορές και θυσίες στα υπερφυσικά αυτά όντα και σε αντάλλαγμα λαμβάνουν την ενέργεια *kan* την οποία διοχετεύουν με πολύ συγκεκριμένο τρόπο¹⁷.

Οι δεκαοκτώ πρώτες εβδομάδες της «χρονιάς του *kan*» αφιερώνονται στην μύηση των αγοριών. Την «χρονιά του *kan*», που λήγει την ίδια εποχή με τον αγροτικό κύκλο (και βέβαια τον σεληνιακό χρόνο), διαδέχεται αμέσως η «χρονιά του *ndjang*». Η «χρονιά του *ndjang*» ξεκινάει στις αρχές Ιουλίου, «την εποχή της συγκομιδής του καλαμποκιού» ένα χρόνο ακριβώς μετά την έναρξη της «χρονιάς του *kan*». Παλιότερα, όσα κορίτσια της φυλαρχίας εί-

χαν έμμηνο ρήση όταν έφτανε η «χρονιά του ndjang», μούνταν στον κόσμο των ενηλίκων. Αυτή η διαβατήρια τελετή διαρκούσε εννέα εβδομάδες. Οι τελετές του ΔΤΚ είναι αδιάλυτα συνδεδεμένες με τις υπόλοιπες τελετές του κύκλου ζωής οι οποίες όμως δεν παρουσιάζουν το συλλογικό χαρακτήρα που έχουν οι πρώτες. Πράγματι, αγόρια και κορίτσια μπορούσαν να παντρευτούν αφού ενηλικιωθούν μέσω της συλλογικής μύησης. Έτσι, η αναπαραγωγή των γενεών βασιζόταν στην εναλλαγή μιας χρονιάς αφιερωμένης στα αγόρια και μιας χρονιάς αφιερωμένης στα κορίτσια.

Οι τελετές της χρονιάς του *kan* δεν αφορούν μονάχα την ενηλικίωση των αγοριών ανεξαρτήτως κοινωνικής κατηγορίας, αλλά και τη μύηση των αγοριών και των ανδρών ευγενικής καταγωγής στο *nye*¹⁸. Η περίοδος των δεκαοκτώ εβδομάδων χωρίζεται στα δυο (2*9 εβδομάδες). Την πρώτη περίοδο ανοίγουν οι «ιδρυτές του τόπου» (οι αυτόχθονες) με μια προσφορά που ονομάζεται «λήψη του *kan*» μια ημέρα του πρώτου σεληνιακού μήνα του νέου έτους. Από τη στιγμή εκείνη και για τις επόμενες δεκαοκτώ εβδομάδες οι γυναίκες απαγορεύεται να καλλιεργούν τη γη, γαμήλιες και επικήδειες τελετές δεν λαμβάνουν χώρα, δεν δρομολογείται καμία τελετή που να αφορά τις ΟΚΜΚ ή/και τα *tu' ndi*¹⁹ και δεν εκδικάζεται καμία υπόθεση. Μονάχα τα μέλη των μυστικών εταιριών συγκεντρώνονται και συνεχίζουν να λειτουργούν οι λαϊκές της φυλαρχίας και του παλατιού. Επί οκτώ εβδομάδες, οι απόγονοι των αυτοχθόνων μούνταν στο *nye* ενώ την 8η και 9η εβδομάδα τα αγόρια, ανεξαρτήτως κοινωνικής κατηγορίας, ενηλικιώνονται «λαμβάνοντας και χορεύοντας» το *kan* στους οικισμούς των αυτοχθόνων. Αφού λήξει η πρώτη περίοδος των εννέα εβδομάδων, ανοίγει ο τελετουργικός κύκλος του φυλάρχου. Λαμβάνει το *kan* προσφέροντας και αυτός στους θεούς και τους προγόνους της Φυλαρχίας. Όπως συμβαίνει και με τους αυτόχθονες, οι απόγονοι του ηγεμόνα μούνταν, ως ευγενείς/γαλαζοαίματοι, στο *Nye* την 8η και 9η εβδομάδα, ενώ οι «φυλαρχικοί γόνοι» και όσα αγόρια το επιθυμούν ενηλικιώνονται λαμβάνοντας και χορεύοντας το *kan* στην «πλατεία του *kan*» στο παλάτι. Μετά τους αυτόχθονες και τον φύλαρχο έρχεται η σειρά των υπόλοιπων προυχόντων του χωριού: ο πρώτος των εννέα προυχόντων, οι *menkè*m και κάποιοι *ngwambé* (μια από τις ανώτερες κατηγορίες προυχόντων της φυλαρχίας) λαμβάνουν το *kan* από τον ηγεμόνα και τοποθετούν τις προσφορές στους ιερούς χώρους των οικισμών τους για να επωφεληθούν οι ίδιοι και οι απόγονοί τους από τις ευεργετικές ιδιότητες του *kan*.

Οι τελετές του *kan* αναπαριστούν στην ουσία τις σχέσεις που συνδέουν τον ηγεμόνα/κυνηγό (γαμπρός) με τους υπήκοους/αυτόχθονες (πεθεροί). Ο κυνηγός ως γαμπρός και οι απόγονοί του εξαρτώνται από τους αυτόχθονες (πεθεροί του). Ωστόσο, η δεύτερη περίοδος των εννέα εβδομάδων παρουσιάζει μια αντιστροφή όπου ο πρώτος των «εννέα προυχόντων», οι *menkèm* και οι μεγάλοι *ngwambé* εμφανίζονται ως εξαρτημένοι από τον φύλαρχο και τον ετεροθαλή αδελφό του (στρατηλάτης ή *khüiazè*). Έτσι μια αντίστροφη σχέση εξάρτησης προστίθεται στην πρώτη (αυτόχθονες>κυνηγός): ηγεμόνας + στρατηλάτης > «εννέα προύχοντες» + *menkèm*. Γνωρίζουμε ότι οι *menkèm* και οι «εννέα προύχοντες» είναι φυσικοί συγγενείς εξ αγχιστείας του ηγεμόνα και των «φυλαρχικών γόνων». Το κοινό χαρακτηριστικό των σχέσεων κυνηγός/αυτόχθονες και ηγεμόνας + στρατηλάτης/*menkèm* + «εννέα προύχοντες» είναι ότι σε καθεμία από αυτές τις σχέσεις τα μέρη αντιτίθενται ως αγχιστές. Όμως, ενώ στην πρώτη περίπτωση οι δότες γυναικών (αυτόχθονες, πεθεροί) είναι κοινωνικά ανώτεροι του λήπτη (κυνηγός, γαμπρός), στη δεύτερη ισχύει το αντίθετο. Με άλλα λόγια, έχουμε εδώ μια αντιστροφή της «φυσικής ιεραρχίας» (στη συγγένεια: πεθερός>γαμπρός).

Αυτή η αντιστροφή μας υποδεικνύει ότι στο πλαίσιο των τελετών του *kan*, και από την πρώτη περίοδο στη δεύτερη, η σχέση που συνδέει τον κυνηγό με τους αυτόχθονες διαφέρει από εκείνη που συνδέει τον ηγεμόνα και τον ετεροθαλή αδελφό του με τους *menkèm* και τους «εννέα προύχοντες» από την άλλη.

Η ταυτότητα (κοινωνική θέση) των προσώπων αλλάζει επειδή αλλάζει το είδος της σχέσης. Για να κατανοήσουμε αυτή την αντιστροφή πρέπει να επιστρέψουμε στο μύθο όπου ο κυνηγός ε-

Πίνακας 2
Σύστημα σχέσεων και ταυτότητες των συμμετασχόντων
στις τελετές του *nggu kan*

		Είδος της σχέσης
1η περίοδος εννέα εβδομάδων	Κυνηγός (γαμπρός) < αυτόχθονες (πεθεροί)	Αγχιστείας
2η περίοδος εννέα εβδομάδων	Ηγεμόνας + στρατηλάτης (κυρίαρχοι) > <i>menkèm</i> + «εννέα προύχοντες» (κυριαρχούμενοι)	Πολιτική

Ξαρτάται από τους αυτόχθονες ως γαμπρός (αξία της αγχιστείας) ενώ ο ηγεμόνας υποτάσσει πολιτικά τους υπηκόους του. Επιπλέον, οι ίδιοι οι Μπατιέ όταν μιλούν για τις τελετές του *nggu kan* λένε πάντα: «Οι ιδρυτές του τόπου πάνε να λάβουν το *kan*» και όχι: «Οι “άρχοντες” πάνε να λάβουν το *kan*», ενώ όταν φτάσει η σειρά του ηγεμόνα λένε: «Ο *φύλαρχος* λαμβάνει το *kan*». Αντίστοιχα λένε: «Το *Nye* του φυλάρχου» και όχι: «Το *Nye* του κυνηγού». Μια πρόταση που επαναλαμβάνουν συχνά είναι: «Ο ηγεμόνας δίνει το *kan* στους *menkèh* με μισή καρδιά διότι δεν του αρέσει να μοιράζεται τη δύναμή του». Έτσι, στην πρώτη περίοδο αναπαρίσταται η σχέση κυνηγός/αυτόχθονες δηλαδή των αγχιστών που πρωταγωνιστούν στο μύθο, ενώ στη δεύτερη περίοδο αναπαρίσταται η πολιτική σχέση ηγεμόνας + στρατηλάτης/*menkèh* + εννέα προύχοντες. Στη δεύτερη περίπτωση η σχέση μετατρέπεται από συγγενική (αγχιστεία, γαμπρός/πεθεροί) σε πολιτική (κυρίαρχοι/κυριαρχούμενοι), και σε αυτού του είδους τη σχέση οι πολιτικά ανώτεροι υποτάσσουν τους «φυσικούς πεθερούς» τους μολονότι οι τελευταίοι είναι εκείνοι που, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, πλάθουν στην κυριολεξία τον ηγεμόνα και τον ετεροθαλή αδελφό του.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αυτή η αντιστροφή συνοδεύεται παλιά από μια ριζική αλλαγή των κανονικών συμπεριφορών των κατοίκων της φυλαρχίας. Πράγματι, από την αρχή της δεύτερης περιόδου και ως το τέλος της, οι Μπατιέ, άνδρες και γυναίκες, γελούσαν και τραγουδούσαν όλη μέρα στο πλαίσιο των καθημερινών τους δραστηριοτήτων. Τα τραγούδια ήταν αυτοσχέδια, ενώ συγχρόνως όλοι πειράζονταν, τα κουτσομπολιά –ψευδή ή αληθή– έδιναν και έπαιρναν. Με λίγα λόγια, καταργούνταν όλες οι κοινωνικές συμβάσεις που κανονικά διέπουν τις κοινωνικές σχέσεις (ευγενείς/απλοί κάτοικοι, άνδρες/γυναίκες, πρεσβύτεροι/νεότεροι).

Η ενθρόνιση του ηγεμόνα

Οι εννέα προύχοντες και οι *menkèh* είναι οι άνθρωποι που κυριολεκτικά «πλάθουν» τον ηγεμόνα. Ο τίτλος και τα αξιώματά τους είναι κληρονομικά. Οι προύχοντες αυτοί σχηματίζουν ένα μόνο συμβούλιο. Πέντε από αυτούς είναι «προύχοντες υπηρέτες του φυλάρχου» με την έννοια ότι οι πρόγονοί τους υπηρέτησαν τους πρώτους φυλάρχους Μπατιέ και έλαβαν από αυτούς τον τίτ-

λο και τα αξιώματά τους όταν αποσύρθηκαν από τα ανάκτορα. Οι υπόλοιποι τέσσερις είναι «προύχοντες φυλαρχικοί γόνοι» δηλαδή είναι απόγονοι των πρώτων φυλάρχων της δυναστείας Μπατιέ. Παρότι υπάρχει μια ιεραρχία μεταξύ των προυχόντων της πρώτης και εκείνων της δεύτερης κατηγορίας, η σπουδαιότερη διάκριση είναι εκείνη ανάμεσα στις δυο κοινωνικές κατηγορίες, δηλαδή: υπηρέτες του φυλάρχου και φυλαρχικοί γόνοι. Οι πρώτοι, φυσικοί συγγενείς εξ αγχιστείας του ηγεμόνα και των φυλαρχικών γόνων, είναι ιεραρχικά ανώτεροι από τους δεύτερους. Υπάρχει ένα δεύτερο συμβούλιο που σχηματίζεται μόνο όταν ενθρονίζεται ένας φύλαρχος και αποτελείται από δυο «προύχοντες υπηρέτες του φυλάρχου», έναν γαλαζοαίματο προύχοντα και έναν προύχοντα που κατάγεται από ξένη φυλαρχία. Το συμβούλιο αυτό ονομάζεται «συμβούλιο του *la' nkèm*»²⁰.

Ο θάνατος του ηγεμόνα κρατείται μυστικός μέχρις ότου επιλεγεί ο διάδοχος. Αυτό συνιστά ένα εξαιρετικά διαδεδομένο χαρακτηριστικό των βασιλείων και των φυλαρχιών της μαύρης Ηπείρου. Τον ενταφιασμό αναλαμβάνουν αποκλειστικά οι «εννέα προύχοντες υπηρέτες του φυλάρχου» και κάποιοι συγκεκριμένοι υπηρέτες του παλατιού. Τυλίζουν το σώμα του νεκρού με ένα μεγάλο ύφασμα μπατίκ. Σκεπάζουν το κεφάλι του με ένα φύλλο ούτως ώστε να μη μπορεί να βλέπει το *alter ego*²¹ του και να προκαλέσει ζημιές. Οι εννέα προύχοντες «αρπάζουν» το διάδοχο του νεκρού φυλάρχου και τον ετεροθαλή αδελφό του τη στιγμή που θρηνούν τον πατέρα τους, μαζί με τους υπόλοιπους «φυλαρχικούς γόνους», τους «υπηρέτες του φυλάρχου», τις συζύγους του νεκρού και τους «ιδρυτές του τόπου» στην «πλατεία του *kan*». Ο πρώτος των εννέα προυχόντων σέρνει μια κατσίκα στην «πλατεία της αγοράς του παλατιού» *sèm nò* και οι υπηρέτες τη χτυπούν μέχρι να βελάξει: έτσι ανακοινώνεται ο θάνατος του νεκρού ηγεμόνα.

Από εκείνη τη στιγμή και επί εννέα εβδομάδες απαγορεύονται η καλλιέργεια της γης και οι οικογενειακές τελετές. Όλοι οι κάτοικοι του χωριού μαζεύονται στην «πλατεία του *kan*» για να θρηνήσουν τον νεκρό ηγεμόνα.

Ο μέλλοντας ηγεμόνας και ο ετεροθαλής αδελφός του οδηγούνται από τον *Dze Fankun* (δεύτερος των εννέα προυχόντων) και μερικούς υπηρέτες στο «χωριό του προύχοντα» *la' nkèm*. Τους παραδίδουν στους *Menkèm Dôma*, *Menkèm Térù* και *Menkèm Dze Wuchè*. Πριν εγκατασταθούν στο *la' nkèm* ο υποψήφιος φύλαρχος και ο ετεροθαλής αδελφός του βγάζουν τα ρούχα τους

και φοράνε το *kem*, κουκούλα που καλύπτει το πρόσωπο και φτάνει μέχρι τη μέση. Επειδή απαγορεύεται να έχει κάθε είδους σχέση με τις συζύγους του νεκρού πατέρα του (και φυσικά με τη μητέρα του) πριν λήξει ο θρήνος του, οι αυτόχθονες και οι μεγάλοι προύχοντες της φυλαρχίας (ανάμεσα σε αυτούς και οι *menkèm* και οι εννέα προύχοντες) του δίνουν μερικές γυναίκες για συντροφιά και για παντρεία. Δυο από αυτές θα επιλεγούν ως «σύζυγος του προύχοντα» *Ndjuikèm* και «ιερή σύζυγος» *Nduidjè* – τίτλοι που οι συγκεκριμένες γυναίκες θα διατηρήσουν εφ' όρου ζωής. Μόλις φτάσουν στο *la' nkèm*, ο μέλλοντας φύλαρχος και ο ετεροθαλής αδελφός του εγκαθίστανται στην «καλύβα του κυνηγού», χώρος ειδικά διαρρυθμισμένος για την περίπτωση. Καθένας τους κάθεται πάνω σε ένα φρεσκοκομμένο κορμό μπανανιάς *plantain* (κυνόγλωσσες μπανάνες). Αλείφονται, όπως και οι υπόλοιποι που τους συντροφεύουν στο *la' nkèm*, με κόκκινο χρώμα. Την έβδομη εβδομάδα του εγκλεισμού τους, οι ιερούργοι και η συντροφιά του *la' nkèm* συμποσιάζονται. Το γεύμα προσφέρουν οι φίλοι του μέλλοντα φύλαρχου, οι μεγάλοι προύχοντες και φύλαρχοι άλλων χωριών. Στην αρχή της ένατης εβδομάδας, ο υποψήφιος φύλαρχος, ο ετεροθαλής αδελφός του, οι *Ndjuikèm* και *Nduidjè* οδηγούνται, πριν το σούρουπο στην «πλατεία του *kan*» *sèm kan*. Εκεί, οι *Dze Fankun* και *Menkèm Dze Wuchè* τους δίνουν να καταπιούν το *mbah* –μίγμα αποτελούμενο από βότανα, φλοιούς και χώμα– αποδίδοντάς τους έτσι ένα (ή και περισσότερα) ζώο ως *alter ego*. Συγχρόνως προφέρουν και τον εξής τύπο: «Να σας είναι γλυκιά η γη των προγόνων μας». Επιστρέφουν στο *la' nkèm*. Στο τέλος της ένατης εβδομάδας οι τέσσερις τους οδηγούνται άλλη μια φορά στην «πλατεία του *kan*». Ο μέλλοντας φύλαρχος αποχωρίζεται την κουκούλα που φορούσε μέχρι εκείνη τη στιγμή σε κάθε έξοδό του από το *la' nkèm*. Οι άλλοι τρεις αλλάζουν τα παλιά τους ρούχα με καινούργια και συνοδεύονται προς το παλάτι ενώ το συμβούλιο του *la' nkèm* οδηγεί το μέλλοντα φύλαρχο στον *Dze Mphe* (πρώτος των εννέα προυχόντων) που τον περιμένει στην «πάνω πλατεία» *fèm ka'*. Ο υποψήφιος ηγεμόνας υποβάλλεται σε μια σειρά τελετών των οποίων ηγείται ο *Dze Mphe*. Συμμετέχουν σε αυτές και οι εννέα προύχοντες. Ο καθένας τους κρατάει από ένα διαφορετικό είδος φλοιού που το καθένα έχει μια συγκεκριμένη μαγική ιδιότητα. Σχηματίζουν έναν κύκλο γύρω από το διάδοχο και με διάφορες τελετουργικούς τύπους του αποδίδουν τις μαγικές ιδιότητες κάθε φλοιού. Στη συνέχεια, οι εννέα θυσιάζουν μια κατσίκα και καλύπτουν με το αίμα

της όλο το σώμα του διαδόχου και τον τρίβουν με λάσπη μέχρις ότου αυτή γίνει ένα με το αίμα του ζώου. Τέλος, οι εννέα μοιράζονται το κρέας της κατσίκας. Αφού λήξει η μύηση, οι εννέα πλένουν το διάδοχο και του φοράνε καινούργια ρούχα. Η πομπή εγκαταλείπει την «πάνω πλατεία» και κατευθύνεται στη «μεγάλη καλύβα του *Yuse*» (έβδομος διάδοχος του κυνηγού – ιδρυτή της δυναστείας Μπατιέ) για μια τελευταία σειρά τελετών. Ο *Dze Mphe* αρπάζει τα τρία δώρα που κρατάει ο ετεροθαλής αδελφός του νεκρού φυλάρχου και δίνει τα δυο στο νέο φύλαρχο και το τρίτο στον ετεροθαλή αδελφό του. Ο *Dze Mphe* χτυπάει παλαμάκια και φέρνει τα χέρια του μπροστά στο στόμα του προφέροντας: «Εσύ ξέρεις, άρχοντα του χωριού», και παροτρύνει το πλήθος με πολεμικές κραυγές. Τέλος, ο νέος ηγεμόνας οδηγείται στη «μεγάλη πλατεία του παλατιού» όπου τον αναμένουν όλοι οι κάτοικοι του χωριού για να τον δοξάσουν.

Οι συμβολισμοί και η δραστικότητα της τελετουργίας

Με το θάνατο του φυλάρχου διακόπτεται «φυσικά» η σχέση του διαδόχου με τον πατέρα του – δηλαδή η σχέση καταγωγής. Ο διάδοχος αποκόβεται και από τη μητέρα του (τη σύζυγο του εκλιπόντος ηγεμόνα), ωστόσο αυτή η σχέση δεν λήγει το ίδιο «φυσικά» όπως η προηγούμενη αλλά υπόκειται σε κάποιες διεργασίες. Η μητέρα του διαδόχου λαμβάνει τον τίτλο *Mèfò* «μητέρα του φυλάρχου» και της αποδίδονται όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που έχουν οι άνδρες προύχοντες. Έτσι, ο γιος της τής παραχωρεί μερικούς υπηρέτες, και εκτάσεις γης για καλλιέργεια ενώ η ίδια αποφασίζει για το γάμο των θυγατέρων της και, αν το επιθυμεί, μπορεί να ξαναπαντρευτεί έναν άνδρα της αρεσκείας της, και γίνεται μέλος της μυστικής εταιρίας που ιδρύει ο γιος της (κάθε νέος φύλαρχος ιδρύει μια μυστική εταιρία). Το πιο αξιοσημείωτο όμως είναι ότι όλοι οι ανδρογραμμικοί απόγονοί της, άνδρες και γυναίκες, φέρουν το δικό της τιμητικό επώνυμο και όχι εκείνο του συζύγου της. Έτσι, κατά κάποιο τρόπο, η γυναίκα αυτή αλλάζει κοινωνικό φύλο αφού γίνεται κοινωνικά ένας άνδρας προύχοντας και ηγείται μιας ΟΚΜΚ. Ποιες συνέπειες έχει αυτή η αλλαγή στις συγγενικές σχέσεις του διαδόχου; Ο διάδοχος αποδεσμεύεται ουσιαστικά από τις σχέσεις με τον βιολογικά νεκρό πατέρα και την «κοινωνικά νεκρή» μητέρα του, και έτσι απαλλάσσεται από τους πατροπλευρικούς και μητροπλευρικούς συγγενείς και προγόνους του. Ο μέλλοντας φύλαρχος δεν θα κάνει πλέον, όπως οι συνηθι-

σμένοι άνδρες του χωριού, θυσίες/προσφορές στους προγόνους του: αυτό το καθήκον αναλαμβάνουν οι υπηρέτες του. Όπως έχει αναφερθεί σε πολλές αφρικανικές εθνογραφίες που πραγματεύονται το θεσμό της βασιλείας/φυλαρχίας, αυτή η αποδέσμευση συνιστά προϋπόθεση για να μπορέσει ο νέος ηγεμόνας να αναλάβει τα πολιτικά και τελετουργικά καθήκοντά του²². Με λίγα λόγια η αποδέσμευση του ηγεμόνα από τις προσωπικές σχέσεις συγγένειας αποτελεί θεμελιώδες συστατικό στη συγκρότηση του θεσμού της βασιλείας/φυλαρχίας. Ωστόσο, εάν σε ένα πρώτο στάδιο η μύηση αποδεσμεύει το διάδοχο από τις διαπροσωπικές σχέσεις συγγένειας στις οποίες υπόκειται κάθε συνηθισμένος άνθρωπος, τον επανεντάσσει, σε ένα δεύτερο στάδιο, σε μια «μυθική συγγένεια». Πρώτον, ο φρεσκοκομμένος κορμός όπου κάθονται ο διάδοχος και ο ετεροθαλής αδελφός του καθ' όλη τη διάρκεια του εγκλεισμού τους στο *la' nkèm*, όπως και η κόκκινη μπογιά με την οποία αλείφονται, συμβολίζουν τη γέννηση²³. Δεύτερον, η καλύβα όπου διαμένει ο μέλλοντας φύλαρχος ονομάζεται «καλύβα του κυνηγού». Τέλος, από τις πρώτες κιόλας μέρες του εγκλεισμού του, ο μέλλοντας φύλαρχος λαμβάνει γυναίκες από τους αυτόχθονες, τους «εννέα προύχοντες», και γενικά από τους μεγάλους προύχοντες της φυλαρχίας (ιδιαίτερα τους *menkèm*). Έτσι, μέσω της τελετής μύησης ο διάδοχος πρώτα «πεθαίνει» και στη συνέχεια ξαναγεννιέται ως κυνηγός και γαμπρός των αυτοχθόνων και γενικά των προυχόντων που είναι και εν δυνάμει αγκιστρές του. Εν ολίγοις, με τη μύηση ο διάδοχος ταυτίζεται με τον κυνηγό ιδρυτή της δυναστείας Μπατιέ όπως αναφέρεται στο μύθο. Έτσι, ενώ η μύηση αποδεσμεύει το διάδοχο από τις προσωπικές σχέσεις συγγένειας, τον επανεντάσσει σε μια «μυθική συγγένεια» αφού τον τοποθετεί στη θέση ενός γαμπρού ως προς τους αυτόχθονες. Δεν είναι τόσο μακρινή η εποχή που κάθε νέος ηγεμόνας ήταν υποχρεωμένος να δώσει στους αυτόχθονες γυναίκες, να προσφέρει φοινικέλαιο, κασίκες, αλάτι και κάποια χρηματικά ποσά. Αυτές οι παροχές ονομάζονταν «τα αγαθά που προλαμβάνουν την κατάρρα» και αναφέρονται άμεσα στις παροχές που υποχρεώθηκε να κάνει ο *Fô Kèmkhuo*, ενδέκατος διάδοχος του κυνηγού, στους αυτόχθονες (βλ. παραπάνω μύθο ίδρυσης). Τελικά, η θέση του φυλάρχου (ως κυνηγού-γαμπρού) στο πολιτικό-τελετουργικό σύστημα είναι ανάλογη με εκείνη ενός γαμπρού ως προς τον πεθερό του στο σύστημα της συγγένειας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ηγεμόνας θεωρείται «πατέρας της χώρας» και συγχρόνως «γαμπρός της χώρας». Μόνο μέσα από αυτή τη διπλή ταυτότητα εί-

ναι σε θέση να ενοποιήσει το σύνολο των ΟΚΜΚ της φυλαρχίας: αυτές που κατάγονται από τον κυνηγό, αυτές που κατάγονται από τους αυτόχθονες και μαζί όσες ταξινομούνται ως αγχιστές ως προς τον ίδιο και την ΟΚΜΚ του²⁴.

Αντιθέσεις και αντιστροφές

Το *kan* που λαμβάνουν ο διάδοχος και ο ετεροθαλής αδελφός του («καταπίνοντας το *mbah*»), οι μαγικές δυνάμεις και η πολιτική εξουσία εκχωρούνται από τους εννέα προύχοντες και πιο συγκεκριμένα από αυτούς που ανήκουν στην κατηγορία των «υπηρετών του φυλάρχου». Έτσι, παρότι ο φύλαρχος και ο στρατηλάτης διαθέτουν κάποιες μαγικές δυνάμεις και είναι οι κύριοι εκπρόσωποι της πολιτικής εξουσίας το οφείλουν στους εννέα προύχοντες, δηλαδή στην ουσία στους «φυσικούς» αγχιστές τους. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι με την ίδια ευκολία που οι εννέα δημιουργούν το φύλαρχο και τον στρατηλάτη, μπορούν και να τους εκθρονίσουν. Πράγματι, λέγεται ότι παλιότερα, όταν το συμβούλιο των εννέα έκρινε ομόφωνα ότι ο ηγεμόνας δεν κυβερνούσε σύμφωνα με τις παραδοσιακές επιταγές, οι εννέα έστηναν παγίδα στο *alter ego* του και σκοτώνοντάς το έβαζαν τέλος και στη ζωή του. Αυτή η βασιλοκτονία όμως δε διαδραματιζόταν ποτέ στον «πραγματικό κόσμο», τον κόσμο των ανθρώπων αλλά στο μυστηριώδη κόσμο της ζούγκλας που κατοικείται από τα ζώα και τα *alter ego* των ισχυρών της φυλαρχίας. Ένα ρητό λέει: «Οι εννέα προύχοντες και οι *menkém* “κρατούν” το φύλαρχο». Τέλος, ο πρώτος των εννέα προυχόντων απονέμει την πολιτική εξουσία (δύναμη) στα δυο αδέρφια δίνοντας στο καθένα ένα δόρυ, όπλο που συνδέεται όχι μόνο με το κυνήγι αλλά και με τον πόλεμο. Εκείνη τη στιγμή γίνεται εμφανής η υποτέλεια των εννέα προυχόντων στους κύριους εκπροσώπους της πολιτικής εξουσίας: ο πρώτος των εννέα βάζει τα δυο του χέρια μπροστά στο στόμα του και υποκλίνεται. Από εκείνη τη στιγμή ο φύλαρχος προσφωνείται πάντα με τον ίδιο τρόπο και θα ακούει στον τίτλο του: *fô* «φύλαρχος» και όχι πια «προύχοντας» *sengan*.

Οι τελετές την ενθρόνισης αναπαριστούν²⁵ κατά κάποιο τρόπο το σύνολο των σχέσεων που συνδέουν τους πρωταγωνιστές προσδιορίζοντας και τις ταυτότητές τους. Όπως και ο μύθος, το πρώτο στάδιο της μύησης αντιπαραθέτει τον κυνηγό (γαμπρό) στους αυτόχθονες (πεθεροί) ενώ μέσα από την απονομή της εξουσίας πραγματώνεται η υποτέλεια των εννέα προυχόντων

στους κύριους εκπρόσωπους της πολιτικής εξουσίας. Το κοινό χαρακτηριστικό των εννέα και των *menkèh* από τη μία, και των αυτοχθόνων από την άλλη είναι η θέση τους ως πεθερών ως προς τον κυνηγό (γαμπρός). Δηλαδή τη θέση που καταλαμβάνουν οι αυτόχθονες στο μύθο την κρατούν οι εννέα προύχοντες και οι *menkèh* στις τελετές της ενθρόνισης²⁶. Έτσι, από το μύθο στις τελετουργίες της ενθρόνισης τα πρόσωπα αλλάζουν αλλά το είδος των σχέσεων όπως και οι ταυτότητες παραμένουν τα ίδια. Οι προύχοντες που ενθρονίζουν τον διάδοχο συνδέονται μαζί του με δυο τρόπους: σαν αγχιστές όπου οι προύχοντες εμφανίζονται ως δότες γυναικών απέναντι στον κυνηγό (λήπτη, γαμπρό), σαν υποτελείς (κυριαρχούμενοι) ως προς το φύλαρχο και τον στρατηλάτη (κυρίαρχοι) κύριοι εκπρόσωποι της πολιτικής εξουσίας.

Νόμος, δικαστική και πολιτική εξουσία

Νόμος και παράδοση

Όταν ένας Μπατιέ ρωτηθεί ποιος είναι ο ρόλος του ηγεμόνα, απαντά: «ο φύλαρχος κρίνει το χωριό», «ο φύλαρχος είναι ο φύλακας των εθίμων και της παράδοσης» *fô ndòk ké*, «ο φύλαρχος φροντίζει το χωριό» όπως φροντίζει κανείς ένα άρρωστο παιδί. Η λέξη *ké* σημαίνει «παράδοση, έθιμο»: π.χ. λέμε *a ka' jè ké* «δεν γνωρίζει τα έθιμα, την παράδοση». Σημαίνει επίσης «όρκος»: *ké!* «ορκίσου!», *gè ké si'!* «ορκίζομαι στο Θεό!». Αντιθέτως, οι «εννέα προύχοντες» είναι οι «εγγυητές του Νόμου (*mce*)». Ο όρος *mce* αναφέρεται σε ότι έχει σχέση με τους κανόνες του γάμου, και γενικότερα με τις τελετουργικές επιταγές. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις Μπατιέ, η παράβαση των τελετουργικών υποχρεώσεων και η αιμομιξία επιφέρουν το θάνατο από υδροπικίαση²⁷. Σε τέτοιες περιπτώσεις οι Μπατιέ λένε: «Υπέστη τις συνέπειες του Νόμου» *a wuo mce*. Η αιμομιξία και οι τελετουργικές επιταγές παραπέμπουν, η πρώτη άμεσα η δεύτερη έμμεσα, στις αρχές τις συγγενείας: η αιμομιξία είναι συνέπεια μιας σύγχυσης ανάμεσα στους εξ αίματος και τους εξ αγχιστείας συγγενείς ενώ οι τελετουργικές επιταγές εδράζονται στην παραπάνω διάκριση και τη διασφαλίζουν (Pradelles de Latour, 1986, 1991 και Tsékénis, 2000). Οι Μπατιέ με διαβεβαίωσαν ότι η έκφραση: «Ο φύλαρχος είναι ο εγγυητής του Νόμου» είναι αδιανόητη.

Έτσι, ο ηγεμόνας κατέχει τη δικαστική εξουσία. Παραχωρεί εν μέρει αυτή την εξουσία στους διοικητές των συνοικιών του χωριού, αξίωμα που μονοπωλούν οι γαλαζοαίματοι προύχοντες. Ο φύλαρχος δικάζει τις πιο σοβαρές υποθέσεις είτε μόνος του (όταν είναι έμπειρος) είτε με τη συμβουλή μεγάλων προυχόντων και υπηρετών *ngwala*²⁸. Όσοι, κάτοικοι του χωριού, επιθυμούν να υποβάλλουν μια υπόθεσή τους στον ηγεμόνα απευθύνονται πρωτίστως στους *ngwala* οι οποίοι κρίνουν εάν η υπόθεση μπορεί να φτάσει στην ανώτατη δικαστική αρχή. Ο ηγεμόνας μπορεί να επιφορτίσει τους υπηρέτες *ngwala* με μικρής σημασίας υποθέσεις. Συνήθως, οι μικρές υποθέσεις διευθετούνται στο πλαίσιο της γειτονιάς ή της συνοικίας. Η δικαιοσύνη απονέμεται μια φορά την εβδομάδα, την ημέρα της λαϊκής αγοράς. Το μεγαλύτερο ποσοστό των υποθέσεων που φτάνουν στον ηγεμόνα αφορούν στη συγγένεια και πιο συγκεκριμένα στους κανόνες του γάμου²⁹. Ο ηγεμόνας για να αποδώσει δικαιοσύνη εμπνέεται πάντοτε από αποφάσεις που βγήκαν για ανάλογες υποθέσεις στο παρελθόν, αποφάσεις και υποθέσεις που κρατούν στην μνήμη τους οι γηραιότεροι προύχοντες του χωριού. Όταν η υπόθεση είναι ασαφής οι Μπατιέ καταφεύγουν σε «δικαστικές δοκιμές» (*épreuves judiciaires*). Η πιο συνήθης είναι η «κρίση της χελώνας». Αυτό το ζώο θεωρείται ιερό και, όπως στην περίπτωση της αράχνης, διαμεσολαβεί ανάμεσα στους θεούς και τους ανθρώπους. Για τη βαριά κατηγορία για φόνο μαγγανείας, ο κατηγορούμενος υποχρεώνεται να καταπιεί λίγο από το χρώμα που σκεπάζει τις πρήλινες κανάτες μέσα στις οποίες είναι τοποθετημένα τα κρανία των προγόνων του φυλάρχου: «αν φόνευσα τον τάδε (όνομα δολοφονημένου), να με σκοτώσει». Οι κυρώσεις που επιβάλλονται είναι βεβαίως ανάλογες με τη σοβαρότητα του αδικήματος (Βλ. Tsékénis, 2000, σελ. 203).

Οι μυστικές εταιρίες

Με τον όρο «μυστικές εταιρείες» αποδίδω το γαλλικό όρο *sociétés secrètes*. Συναντάει κανείς αυτό το θεσμό σε πολλές κοινωνίες της μαύρης ηπείρου. Στη φυλαρχία Μπατιέ, υπάρχουν δεκατέσσερις ιεραρχημένες μυστικές εταιρίες. Όλες, ανεξαιρέτως, συνιστούν συμβούλια όπου αποφασίζεται η πολιτική του χωριού. Οι Μπατιέ λένε ότι είναι «τα μάτια και τα αφτιά του φυλάρχου» (ο ηγεμόνας και ο ετεροθαλής αδελφός του συμμετέχουν βεβαίως στα συμβούλια όλων των μυστικών εταιριών). Κάποιες φρόντιζαν για την επιστράτευση των ανδρών σε περίπτωση σύρραξης (συνήθως

με γειτονικές φυλαρχίες), όπως και τη γρήγορη ανεύρεση χρημάτων και πολεμικού υλικού, άλλες για την εφαρμογή των κυρώσεων που αποφασίζονταν από τις δικαστικές αρχές. Στην πρώτη και ισχυρότερη μυστική εταιρεία (ME) της φυλαρχίας συμμετέχουν ο ηγεμόνας, ο στρατηλάτης και όλο το σωματείο των εννέα προυχόντων χωρίς τους οποίους δεν μπορεί να επικυρωθεί καμία απόφαση. Σε αυτή την εταιρεία λαμβάνονται όλες οι αποφάσεις που αφορούν το σύνολο του χωριού όπως π.χ. η κήρυξη πολέμου και ο προγραμματισμός μιας τελετουργίας γονιμότητας ή κάθαρσης.

Ενώ επτά από τις ME είναι ανοιχτές στο σύνολο των προυχόντων, ανεξαρτήτως κοινωνικής κατηγορίας, τέσσερις από αυτές δέχονται μονάχα γαλαζοαίματους προύχοντες ενώ σε τρεις άλλες συμμετέχουν μονάχα «προύχοντες υπηρέτες του φυλάρχου». Σκοπός των πρώτων είναι η εκπαίδευση εκείνων που κάποια στιγμή αναλαμβάνουν πολιτικά και δικαστικά καθήκοντα (διοίκηση των συνοικιών του χωριού, επιστράτευση, δικαστικές αποφάσεις στο πλαίσιο των εδαφικών μονάδων που διοικούν) ενώ τα μέλη των ME της άλλης κατηγορίας φροντίζουν για την έννομη τάξη και την τιμωρία των ενόχων. Είναι κατά κάποιο τρόπο οι αστυνόμοι και οι δήμιοι της φυλαρχίας.

Κοσμολογική ευταξία

Αναφερθήκαμε στο σωματείο των εννέα προυχόντων εξετάζοντας το ρόλο του στο μύθο και στις τελετές ενθρόνισης. Γνωρίζουμε επίσης ότι είναι μέλη της ισχυρότερης ME της φυλαρχίας και ότι η συμβολή τους στη διαμόρφωση της πολιτικής είναι καθοριστική. Εκτός από τα παραπάνω, οι εννέα προύχοντες, μαζί με τον ηγεμόνα, θεμελιώνουν τους νόμους και δίνουν την ευλογία τους σε κάθε οικογενειάρχη που χρίζεται ευγενής από τον ηγεμόνα. Επιπλέον, οι εννέα δίνουν την ευλογία τους ειδικά στους «φυλαρχικούς γόνους» και μόνο αυτοί έχουν την ικανότητα να τους ξεματιάσουν. Τέλος, κρίνουν τα μέλη όλων των ME όταν κατηγορούνται για διάφορα αδικήματα.

Οι εννέα προύχοντες απαρτίζουν το επιτελείο του *Kungan* ηḽ «απαγορευμένο *Kungan*»³⁰. Το *Kungan* ηḽ συγκεντρώνει τους ισχυρότερους μάγους-θεραπευτές της φυλαρχίας. Αν εξαιρέσει κανείς τον ίδιο τον ηγεμόνα και τον ετεροθαλή αδελφό του –μοναδικό *nggankang* «άνθρωποι που κατέχουν το *kang*» που εκπροσωπούν

την πολιτική εξουσία ως μέλη του *Kungan njè*— όλα τα υπόλοιπα μέλη είναι προύχοντες που δεν διατηρούν κανένα δεσμό καταγωγής με το φύλαρχο και τα μέλη της ΟΚΜΚ του. Οι *nggankang* του *Kungan njè* εκτελούν όταν μπει το νέο έτος έναν τελετουργικό χορό γύρω από σπόρους τοποθετημένους στην «πλατεία του *kang*». Γενικά, οι αδελφότητες *Kungan* εγγυώνται τη γονιμότητα των σπόρων, την ανάπτυξη των βολβών και τη γρήγορη ωρίμανση των καρπών. Με λίγα λόγια φροντίζουν τελετουργικά για τη γονιμότητα των καλλιεργειών. Όταν η εποχή της ξηρασίας εκτείνεται πέρα από το συνηθισμένο, ο ηγεμόνας καλεί τα μέλη τους στα ανάκτορα όπου τους προσφέρει ένα πλούσιο γεύμα για να τους πείσει να «πάνε να φέρουν τη βροχή». Απωθούν με τις μαγικές τους δυνάμεις τις εξωτερικές απειλές (φυσικές καταστροφές, εισβολείς). Τον καιρό που η φυλαρχία βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση (στην οποία η αποικιοκρατία έβαλε τέλος) «θωράκιζαν» τους άνδρες που έφευγαν στον πόλεμο δίνοντάς τους το περίφημο *mbah* (βλ. τελετή ενθρόνισης). Αυτοί επαναφέρουν με τελετές κάθαρσης την εσωτερική τάξη όταν λ.χ. αυξάνονται οι κλοπές και οι φόνοι μαγγανείας. Με λίγα λόγια, οι *nggankang* του *Kungan njè* επαναφέρουν την τάξη που διαταράσσεται από τους ανθρώπους και φροντίζουν για την κοινωνική και κοσμολογική ευταξία. Μπορεί να κοπιάσουν για βδομάδες και ο ηγεμόνας είναι αναγκασμένος να τους προσφέρει ό,τι του ζητήσουν.

Συνοψίζοντας: ο φύλαρχος διοικεί τη συνοικία όπου βρίσκονται τα ανάκτορα ενώ τις υπόλοιπες συνοικίες του χωριού διοικούν γαλαζοαίματοι προύχοντες. Η δικαστική εξουσία βρίσκεται στα χέρια του ηγεμόνα και παραχωρεί στους διοικητές του ένα μέρος αυτής της εξουσίας. Ο φύλαρχος εγγυάται την έννομη εσωτερική τάξη με τη βοήθεια των υπηρετών του. Διαχειρίζεται τη γη που ανήκει στους θεούς και τους προγόνους. Αυτός τη διανέμει στους κατοίκους του χωριού. Ο ετεροθαλής αδελφός του, ως στρατηλάτης, αναλαμβάνει τη διοίκηση μιας συνοικίας του χωριού και βεβαίως την προστασία όλης της επικράτειας από τις εξωτερικές απειλές (άλλες φυλαρχίες κυρίως). Συμπληρώνει κατά αυτό τον τρόπο το φύλαρχο που διασφαλίζει την εσωτερική τάξη. Η καταγραφή μιας συνοικίας του χωριού που έχει κοινά σύνορα με άλλες τρεις φυλαρχίες έδειξε ότι οι ηγεμόνες Μπατιέ τοποθετούσαν τους γαλαζοαίματους προύχοντες ακριβώς στους προμαχώνες όχι μόνο για να απομακρύνουν γεωγραφικά πιθανούς σφετεριστές του θρόνου από την κεντρική εξουσία αλλά και λόγω τις προνομιούχας σχέσης που διατηρούν οι γαλαζοαίματοι με τις γενικότερες μορ-

φές της εξουσίας (πόλεμος, διοίκηση, δικαστική εξουσία). Θα δούμε πράγματι ότι ο ηγεμόνας και οι γαλαζοαίματοι (προύχοντες και μη) διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους κατοίκους της φυλαρχίας (και τις υπόλοιπες κοινωνικές κατηγορίες) όχι μόνο από τα αξιώματα που κατέχουν αλλά και με τη συμπεριφορά τους.

Διαφοροποιήσεις: δύναμη και «οικονομία

Η κοινωνική διαφοροποίηση μεταξύ προυχόντων βασιλικής καταγωγής και προυχόντων άλλης κοινωνικής προέλευσης δεν αφορά μόνο στις αναπαραστάσεις και την κατανομή των πολιτικών και τελετουργικών αξιωμάτων, αλλά προσδιόριζε ακόμα και την καθημερινή συμπεριφορά αυτών των ανδρών³¹.

Πράγματι, οι προύχοντες βασιλικής καταγωγής συμπεριφέρονταν κυριολεκτικά σαν «τραμπούκοι» και υπήρχαν περιπτώσεις όπου κατέφευγαν στη βία για να πετύχουν το σκοπό τους: αν «βάζανε στο μάτι» μια όμορφη κοπέλα την παντρεύονταν χωρίς να πάρουν την άδεια από το πατέρα της, πράγμα αδιανόητο για τους υπόλοιπους άνδρες των άλλων κοινωνικών κατηγοριών (εκτός βεβαίως από τον ηγεμόνα). Το ίδιο ίσχυε και για τα αγαθά. Όσο για τη θέση τους στην οικονομία της φυλαρχίας ήταν αξιοζήλευτη αφού ο ηγεμόνας τους κατένεμε τις πιο εύφορες και μεγαλύτερες εκτάσεις γης. Στην πιο ακραία περίπτωση εκτόπιζε ολόκληρες οικογένειες για να εγκαταστήσει «δικούς του ανθρώπους». Ωστόσο, σπάνια χρησιμοποιούσε αυτό το «δικαίωμα» γιατί έτσι προκαλούσε την κατακραυγή του λαού του. Αυτές οι ακραίες συμπεριφορές ήταν σπάνιες και περισσότερο συμβολικές αφού ήταν η έκφραση της εξουσίας στην πιο ωμή μορφή της και διαχώριζε κατ' αυτό τον τρόπο μία κατηγορία πολιτών απ' όλες τις άλλες.

Έτσι, οι γιοι του ηγεμόνα είχαν ευκολότερη πρόσβαση στα υλικά αγαθά (και προπαντός στη γη) απ' όλες τις άλλες κατηγορίες πολιτών. Το αντίθετο ακριβώς συνέβαινε με τα «πνευματικά» αγαθά: ήταν σχετικά δύσκολο για έναν γαλαζοαίματο να αποκτήσει τίτλους ευγένειας και να ασκήσει πολιτικά αξιώματα στα ανώτερα επίπεδα της πολιτικής ιεραρχίας. Με άλλα λόγια ήταν σχετικά πιο εύκολο για έναν άνδρα ταπεινής καταγωγής να αποκτήσει έναν τίτλο ευγένειας. Έτσι, οι σχέσεις των κοινωνικών κατηγοριών ως προς τα υλικά και τα πνευματικά αγαθά –δηλαδή οι θέσεις τους στην οικονομία της πόλης– ήταν συνάρτηση των συγγενικών

σχέσεων με τον ηγεμόνα και τα μέλη της οικογένειάς του, και ήταν διαμετρικά αντίθετες.

Μεθοδολογικά συμπεράσματα

Εξετάζοντας τον διετή τελετουργικό κύκλο, τις τελετουργίες της ενθρόνισης, το μύθο ίδρυσης της φυλαρχίας και την κατανομή των εξουσιών μπορούμε να καταλήξουμε στο εξής πρώτο συμπέρασμα: η αντίστιξη (ανδροκραμμική) καταγωγή/αγχιστεία διέπει όχι μόνο τις σχέσεις συγγένειας (βλ. Τσεκένης, 2003) αλλά προσφέρει επίσης ένα ιδίωμα με το οποίο κατανοούνται και βιώνονται το πολιτικό και η τελετουργία. Πράγματι, η κοινωνία μπορεί να προσληφθεί ως μια ολότητα όπου η καταγωγή και η πολιτική τάξη που νομιμοποιεί εδράζεται πάνω σε μια σχέση εξωτερική ως προς αυτή: την αξία της αγχιστείας που θεμελιώνει την τελετουργία. Οι σχέσεις που συγκροτούν το παραπάνω ιδεολογικό μόρφωμα δεν είναι δυαδικές (ή συμμετρικές). Η αξία της αγχιστείας πάνω στην οποία θεμελιώνεται η τελετουργία υπερτερεί της καταγωγής μέσα από την οποία προσλαμβάνεται το πολιτικό. Αυτά τα δυο ζεύγη (αγχιστεία-τελετουργία και καταγωγή-πολιτικό) ωστόσο δεν νοούνται ως απόλυτα διαχωρισμένα αλλά ως οργανικά συνδεδεμένα. Το πρώτο εμπεριέχει το δεύτερο και η ιεραρχική τους σχέση μπορεί όπως είδαμε να αντιστραφεί. Αυτή η αντιφατική δομική ιδιότητα, ανακάλυψη του Louis Dumont (1979, 1983 και 1992), μπορεί να κατανοηθεί όταν θεωρήσουμε όχι μόνο τις καθαυτές αξίες και τις μεταξύ τους σχέσεις αλλά και τα αξιακά επίπεδα όπου πραγματώνονται και τα οποία ιεραρχούνται και αυτά. Έτσι, η ανωτερότητα του πολιτικού μπορεί να πραγματωθεί σε ένα υποδεέστερο αξιακό επίπεδο αφήνοντας ανεπηρέαστο το ανώτερο αξιακό επίπεδο της τελετουργίας. Πολιτικό και τελετουργία νοούνται ως οργανικά συνδεδεμένα και υπόκεινται σε μια σχέση που ο Dumont ονόμασε «συμπερίληψη του αντιθέτου» (*englobement du contraire*). Το ένα δεν νοείται χωρίς το άλλο, ακριβώς όπως στη συγγένεια η καταγωγή δεν νοείται χωρίς την αγχιστεία. Συνιστούν αξίες αναγκαστικά και λογικά συνυφασμένες.

Η αξία της αγχιστείας και η τελετουργία έχουν την ιδιότητα να αναπαριστούν το όλο στο ανώτερο αξιακό επίπεδο. Αυτό τις καθιστά και ανώτερο πόλο του ιδεολογικού μορφώματος, πόλο ως προς τον οποίο ορίζεται και το πολιτικό (καταγωγή). Ενώ το πολι-

τικό αφορά στη διοίκηση και την εξουσία πάνω στους ανθρώπους και τα ζώα, η τελετουργία έχει να κάνει, εκτός από τους ζωντανούς και τα ζωντανά, και με τους προγόνους, τους θεούς και την ενέργεια που γονιμοποιεί ολόκληρη την πλάση.

Ευχαριστίες

Οι κ.κ. καθ. Κωσταντίνος Κανάκης και καθ. Νικόλαος Καλογεράς διάβασαν και σχολίασαν σχεδιαγράμματα αυτού του κειμένου. Τους ευχαριστώ θερμά καθώς και τους κριτές του περιοδικού για τη φροντίδα με την οποία κοίταξαν το κείμενο και για τις πολύτιμες παρατηρήσεις τους. Η ευθύνη, βεβαίως, των όσων εκφράζονται εδώ είναι αποκλειστικά δική μου.

Σημειώσεις

1. Για μια εκτενή παρουσίαση του συστήματος της συγγένειας βλ. Tsékénéis, 2000, σελ. 53-119 και Τσεκένης, 2003, σελ. 47-57.
2. Βλέπε τον πρόλογο του Dumont στην γαλλική έκδοση των Nuer του Evans-Pritchard, *Les Nuer*, Gallimard, Παρίσι, 1994 (1968), σελ. I-XVIII.
3. «Qu' est-ce que l' autorité», *La crise de la culture*, Gallimard, Παρίσι, 1972, σελ. 121-185.
4. Βλ. π.χ. τη διαβάθμιση και την κατάτμηση των καστών, την ενδογαμία και την κατανομή της εργασίας στο πλαίσιο του συστήματος jajmani.
5. Τα παραδείγματα είναι ποικίλα. Έτσι, λόγου χάρη ενώ το γεγονός ότι οι Μπατιέ (και γενικότερα οι Μπαμιλεκέ) αποκαλούνται οι ίδιοι «χριστιανοί» και παρακολουθούν (σε μικρό ποσοστό) την κυριακάτικη λειτουργία στην εκκλησία του χωριού, μπορεί το βράδυ της ίδια μέρας να κάνουν προσφορές/θυσίες στους προγόνους χωρίς να εκλαμβάνουν ως αντιφατικές τις πρακτικές αυτές. Το ίδιο συμβαίνει με τη «νομισματοποίηση» της οικονομίας του Καμερούν. Έτσι παρατηρούμε ότι μολονότι το δυτικό χρήμα έχει μπει για τα καλά στις καθημερινές ανταλλαγές των κατοίκων της φυλαρχίας χρησιμοποιείται στο πλαίσιο οικονομικών και εθιμικών ανταλλαγών, ενώ οι περισσότερες συναλλαγές που λαμβάνουν μέρος στη λαϊκή του χωριού (και τις αγορές των γειτονικών φυλαρχιών) μπορούν να ειπωθούν σαν αντιπραγματισμός. Το χαρακτηριστικό το οποίο έχει υποστεί τις λιγότερες αλλοιώσεις (και ως πρακτική και ως δοξασία) είναι η προγονολατρεία. Αυτό δεν είναι καθόλου τυχαίο αφού η προγονολατρεία είναι η θεμελιώδης δομή πάνω στην οποία στηρίζεται ολόκληρη η κοινωνική οργάνωση (βλ.

Pradelles de Latour, 1986 και 1991 και Tsékénis, 2000· Τσεκένης, 2003). Όσον αφορά την εξουσία του φυλάρχου και γενικότερα των «παραδοσιακών» αρχών η σημαντικότερη αλλαγή είναι ότι τα παραδοσιακά δικαιώματα του φυλάρχου πάνω στη γη έχουν περιοριστεί κυρίως λόγω της έλλειψης γαίας που οφείλεται στη μεγάλη δημογραφική πίεση – χαρακτηριστικό όλης της περιοχής Μπαμιλεκέ του δυτικού Καμερούν. Η δικαστική εξουσία του φυλάρχου και των παραδοσιακών αρχών μπορεί να αμφισβητηθεί από τους απλούς κατοίκους με τη προσφυγή στη σύγχρονη δυτικού τύπου δικαιοσύνη αλλά αυτό σπάνια συμβαίνει επειδή έτσι προσβάλλεται το κύρος των παραδοσιακών εκπροσώπων της εξουσίας και, συνεπώς, η ενότητα και η συνοχή του χωριού. Για να λύσουν τις διαφορές του οι κάτοικοι της φυλαρχίας συνήθως ζητούν ακρόαση από τον φύλαρχο. Εάν ένα από τα δυο μέρη δεν συμφωνεί με την λύση που δίνει ο φύλαρχος τότε έχει τη δυνατότητα να προσφύγει στη πλησιέστερη κρατική δικαστική αρχή. Ωστόσο, οι Μπαμιλεκέ γενικά, και οι Μπατιέ ειδικότερα, προτιμούν να βρίσκουν λύσεις μεταξύ τους. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης επιτόπιας έρευνάς μου, ο φύλαρχος με τη βοήθεια των παραδοσιακών αρχών δίκασε μια σοβαρή και πολύπλοκη υπόθεση μαγγανείας. Αφού ακούστηκαν όλοι οι εμπλεκόμενοι, οι παραδοσιακοί εκπρόσωποι της δικαστικής εξουσίας διέταξαν μια «τελετουργική κάθαρση» στην οποία έλαβε μέρος όλο το χωριό. Άλλο ένα παράδειγμα της επίδρασης του εκσυγχρονισμού του Καμερούν στη διοίκηση των φυλαρχιών Μπαμιλεκέ είναι ότι στα συμβούλια των μυστικών εταιριών λαμβάνουν μέρος όχι μόνο οι προύχοντες του χωριού αλλά και ντόπιοι που κατέχουν υψηλές θέσεις στον κρατικό μηχανισμό της χώρας ή/και μεγάλες περιουσίες (σε κινητά και ακίνητα) στη χώρα αλλά και μερικές φορές και στο εξωτερικό.

6. Η προγονολατρεία αποτελεί ένα από τα βασικότερα στοιχεία της συγγένειας στους Μπατιέ και στους Μπαμιλεκέ.

7. Στην ανθρωπολογία, η καταγωγή (*descent*) διαφοροποιείται από την «αιματική», βιολογική συγγένεια. Αναφέρεται στον πολιτισμικά αναγνωρισμένο δεσμό μεταξύ απογόνου-προγόνου. Η καταγωγή μπορεί να είναι 1) μονογραμμική (*unilineal descent*) δηλαδή ο πολιτισμικά αναγνωρισμένος γενεαλογικός δεσμός ακολουθεί είτε την ανδρική γραμμή (πατρογραμμική καταγωγή – *patrilineal descent*) είτε τη γυναικεία (μητρογραμμική καταγωγή – *matrilineal descent*), 2) διπλή μονογραμμική (*double descent*) όπου ο γενεαλογικός δεσμός ακολουθεί και την ανδρική και τη γυναικεία γραμμή αλλά αποδίδεται διαφορετική βαρύτητα και λειτουργία σε κάθε γραμμή, 3) αμφιπλευρική (*cognatic*) σύμφωνα με την οποία ο πολιτισμικά αναγνωρισμένος δεσμός δεν ξεχωρίζει την ανδρική από τη γυναικεία πλευρά. Η ομάδα κοινής μονογραμμικής καταγωγής (ή ΟΚΜΚ) (*lineage*) είναι μια κοινωνική ομάδα που βασίζεται στη μητρογραμμική ή πατρογραμμική καταγωγή τα μέλη της οποίας ανάγουν την καταγωγή τους σε μια ή έναν πρόγονο μέσω γνωστών γενεαλογικών δεσμών.

8. Αντλώ τους παραπάνω ορισμούς από το γλωσσάριο που συνέταξε ο Θεόδωρος Παραδέλλης στη μετάφραση του βιβλίου του Maurice Godelier,

Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία, εκδ. Guttenberg, Αθήνα, 2000, σελ. 239-241.

9. Ο φύλαρχος δεν έχει πια τη διαχείριση της γης και αυτή σπανίζει. Συνηθίζεται στις μέρες μας, και αυτό από τη δεκαετία του '80, ο πατέρας να παραχωρεί ένα κομμάτι του «οικισμού» στους γιους του. Έτσι λόγω της δημογραφικής πίεσης η εγκατάσταση που παραδοσιακά, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '70, ήταν ανδροτοπική μετασχηματίζεται σε πατροτοπική. Συνήθως, ο νεαρός άνδρας δε διέμενε στην ίδια συνοικία με τον πατέρα του. Εξαίρεση αποτελούσαν οι άνδρες των οποίων ο πατέρας ήταν μεγάλος προύχοντας: σε αυτή τη περίπτωση ο φύλαρχος –ο οποίος διαχειριζόταν και κατένεμα τη γη που ανήκει στους θεούς και τους προγόνους– παραχωρούσε σε αυτόν το νεαρό ένα κομμάτι γης κοντά στο πατέρα του ή τουλάχιστον στην ίδια συνοικία με αυτόν: έτσι, υπάρχουν στο χωριό τμήματα συνοικιών που κατοικούνται από άνδρες ίδιας πατρογραμμικής καταγωγής. Αυτές οι περιπτώσεις όμως είναι σπάνιες.

10. Εκτός από το φύλαρχο και τους «ιδρυτές του τόπου» (οι αυτόχθονες για τους οποίους θα γίνει λόγος παρακάτω) που δεν συνιστούν κοινωνικές κατηγορίες, η φυλαρχία αποτελείται από «προύχοντες» *nkèm*, «φυλαρχικούς γόνους» *rô fô*, «υπηρέτες του φυλάρχου» *ce fô*, «σιδηρουργούς» *ta' lôm*, «γόνους προυχόντων» *rô nkèm*, «γόνους υπηρετών του φυλάρχου» *rô ce fô*, «γόνους σιδηρουργών» *rô ta' lôm* και «γόνους του χωριού» *rô la'*.

11. Ο ιδρυτικός μύθος που αφηγούνται οι μεγάλοι προύχοντες του χωριού και γνώστες της παράδοσης περιέχει πολλά πραγματικά γεγονότα και πληροφορίες για την κοινωνική οργάνωση και την εξέλιξή της που μπορούν να εξακριβωθούν όταν τα διασταυρώσουμε με τις γενεαλογίες, το σύστημα των τίτλων ευγένειας και δεδομένα που αφορούν στη γαιοκτησία. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι μια πυκνή και αναπόφευκτα αποσπασματική περίληψη του ιδρυτικού μύθου αφού μου είναι αδύνατον στο πλαίσιο ενός άρθρου να επεκταθώ περισσότερο στο θέμα αυτό (βλ. Tsékénis, 2000, σελ. 123-133).

12. Λένε επίσης ότι ο *Ta'tômdjap* υπήρξε ο «πρώτος φύλαρχος».

13. Οι παλιοί με διαβεβαίωσαν ότι πρόκειται για μια περιοχή κοντά στο Bagam, φυλαρχία που βρίσκεται στο Bamboutos, βόρεια της περιοχής Μπαμιλεκέ.

14. Ο όρος «φύλαρχος» δεν έχει εδώ την ίδια σημασία που του αποδίδω στο υπόλοιπο κείμενο. Πράγματι, η κοινωνική οργάνωση που χαρακτηρίζει σήμερα τη φυλαρχία Μπατιέ (και την πλειονότητα των φυλαρχιών Μπαμιλεκέ) δεν ήταν πάντα η πυραμιδοειδής πολιτική οργάνωση. Πριν την άφιξη του «κυνηγού», η περιοχή κατοικείτο από αρχηγούς ομάδων μονογραμμικής καταγωγής ίσων μεταξύ τους. Έφεραν όλοι τους τον τίτλο *Fô* που θα πρέπει να αποδώσουμε, στο πλαίσιο μιας εξισωτικής κοινωνίας, ως «αρχηγός» ή «άρχοντας».

15. Οι γενεαλογίες όπως και διάφορα στοιχεία υλικού πολιτισμού που

συνέλεξα κατά την επιτόπια έρευνα επιβεβαιώνουν το μυθικό λόγο (Tséké-nis, 2000, σελ. 128-133, 233-237).

16. Σε ένα προηγούμενο άρθρο μου (Τσεκένης 2003) έδειξα πως στο πλαίσιο της συγγένειας οι δότες γυναικών (δηλαδή ο πεθερός) είναι ιεραρχικά ανώτεροι από τους λήπτες (γαμπρός). Αυτή η ιεραρχική σχέση αγχιστείας δεν περιορίζεται, όπως θα φανεί στη συνέχεια, στη σφαίρα της συγγένειας αλλά συνυφίνεται με την αξία της καταγωγής και προσφέρει το ιδίωμα που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πώς νοούνται οι σχέσεις πολιτικού και τελετουργίας και οι κοινωνικές σχέσεις γενικότερα.

17. Βλ. τις μελέτες των γάλλων ανθρωπολόγων Adler A., *La mort est le masque du roi. La royauté des Moundang du Tchad*, Payot, Παρίσι, 1982 και Izard M., *Gens du pouvoir, gens de la terre. Les institutions politiques de l'ancien royaume Yatenga*, Bassin de la Volta Blanche, Παρίσι, Editions de la Maison des Sciences de l' Homme, Cambridge University Press, Κέμπριτζ, 1985.

18. Οι προσφορές στους προγόνους και τους θεούς των αυτοχθόνων και του φυλάρχου αποτελούνται από κόκκινα φασόλια μαγειρεμένα με φοινικέλαιο. Αφού τοποθετήσουν κάποια ποσότητα αυτής της προσφοράς στα σημεία όπου κατοικούν τα υπερφυσικά όντα, το υπόλοιπο μοιράζεται και καταναλώνεται από τους ανθρώπους.

19. Η λέξη *nye* αναφέρεται σε ό,τι είναι διπτό, αμφίσημο. Έτσι τα αυλάκια που καλλιεργούν οι γυναίκες λέγονται *nye*, όπως και τα διπλά χάλκινα καμπανάκια –φυλαρχικό σύμβολο–, ενώ τα δίδυμα είναι *rô nye* δηλαδή «διπλά παιδιά».

20. Εξωγαμική αμφιπλευρική (*cognatic*) ομάδα που περιλαμβάνει τους άνδρες και τις γυναίκες που συνδέονται, ανδρογραμμικά ή μητρογραμμικά, μέσω τριών γενεών με έναν κοινό αρσενικό πρόγονο.

21. Ειδικά διαρρυθμισμένο μέρος του παλατιού όπου μυείται ο μέλλοντας ηγεμόνας, στην κυριολεξία: «το χωριό του προύχοντα», επειδή μέχρι να ενθρονιστεί φύλαρχος, ο υποψήφιος προσφωνείται με τον τίτλο *nkêm*, δηλαδή «προύχοντα».

22. Ο ηγεμόνας, ο ετεροθαλής αδελφός του, οι αυτόχθονες και οι ισχυρότεροι προύχοντες της φυλαρχίας συνδέονται με ένα ή (κάποιες φορές) και περισσότερα ζώα της πανίδας. Λέγεται ότι αυτό το *alter ego* συνεχίζει να ζει μερικές μέρες μετά το θάνατο του αντιπροσώπου του στον κόσμο των ανθρώπων. Σκεπάζοντας τα μάτια του νεκρού τυφλώνεται και κατ' επέκταση εξουδετερώνεται το *alter ego* του.

23. Βλέπε π.χ. Adler (1982), Balandier (1967), (De) Heusch (1987), Izard (1985) για να περιοριστώ σε μερικούς γάλλους ανθρωπολόγους.

24. Ο πλακούντας του νεογέννητου θάβεται παραδοσιακά στη ρίζα μιας μπανανιάς *plantain*, και μια μητέρα αλείφει το νεογέννητο παιδί της με κόκκινη μπογιά, όπως οι έφηβοι και οι έφηβες που ενηλικιώνονται στο πλαίσιο του διετούς τελετουργικού κύκλου (Τσεκένης, 2003, σελ. 61-63).

25. Η ανάλυση των πατρικών τιμητικών επωνύμων (μετάδοση και χρήση) έδειξε ότι τα *lineages/descent units* της φυλαρχίας ταξινομούνται ως προς τον ηγεμόνα και το *lineage/descent unit* του σε δυο κατηγορίες: ε-

κείνες που συνδέονται μαζί του μέσω της καταγωγής και εκείνες που σχετίζονται μαζί του μέσω της αγχιστείας.

26. Ο όρος «αναπαράσταση» χρησιμοποιείται με την έννοια της δράσης ή του αντικειμένου που έχουν μια τελετουργική αποτελεσματικότητα και όχι με την κοινή έννοια της παράστασης-αντικατάστασης (βλ. de Coppet, 1992, 1998).

27. Ωστόσο, εάν οι εννέα προύχοντες (δηλαδή οι πεθεροί, σκοπιά της αγχιστείας) ταυτίζονται με τους αυτόχθονες και τους *menkèni*, από μια άλλη σκοπιά –και ταυτόχρονα– διαφοροποιούνται από αυτούς. Θα δούμε πώς στη συνέχεια.

28. Αυτού του είδους ο θάνατος αντιστοιχεί σε αυτό που η ανθρωπολογική ορολογία ονόμασε «κακό θάνατο» *mauvais mort* στα γαλλικά, δηλαδή κυριολεκτικά «κακό-πεθαμένος». Τέτοιου είδους κατηγοριοποιήσεις μεταξύ «καλών» και «κακών» θανάτων υπάρχουν σε όλες τις λεγόμενες πρωτόγονες/παραδοσιακές κοινωνίες και όχι μόνο.

29. Υπάρχουν δυο κατηγορίες υπηρετών στις φυλαρχίες Μπαμιλεκέ. Έχουν λίγο πολύ κοινές δραστηριότητες. Αυτό που τις διαχωρίζει είναι το γεγονός ότι μόνο οι υπηρέτες *ngwala* έχουν πρόσβαση στους ιερούς χώρους του παλατιού. Αυτοί κάνουν τις προσφορές στους προγόνους του φυλάρχου για λογαριασμό του.

30. Άλλες υποθέσεις που δικάζονται από το φύλαρχο είναι οι ακόλουθες: φόνοι μαγγανείας, αρπαγή θυγατέρων ή συζύγων, διεκδίκηση αποζημίωσης ή επιστροφή έδνου (*bridewealth proper*), διαδοχή, πώληση ή ενοικίαση αγρών, δανεικά που δεν έχουν επιστραφεί, απλήρωτα ενοίκια.

31. *Kungani*: αδελφότητα μάγων-θεραπευτών.

32. Με τον «εκσυγχρονισμό» του Καμερούν και ειδικότερα της περιοχής Μπαμιλεκέ τέτοιου είδους συμπεριφορές έχουν σχεδόν εκλείψει.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Arendt H., «Qu'est-ce que l'autorité», *La crise de la culture*, Gallimard, Παρίσι, 1972, σελ. 121-185.
- Adler A., *La mort est le masque du roi. La royauté des Moundang du Tchad*, Payot, Παρίσι, 1982.
- Barraud C., D. de Coppet, Itéanu A., Jamous R., «Des relations et des morts. Quatre sociétés vus sous l'angle des échanges», στο: J. Cl. Galey (επιμ.), *Différences, valeurs, hiérarchies. Textes offerts a Louis Dumont*, EHESS, Παρίσι, 1984.
- Bloch M., «The disconnection between rank and power as a process: an outline of the development of kingdoms in central Madagascar», στο: Bloch, M. *Ritual, History and Power. Selected Papers in Anthropology*, Athlone Press, Λονδίνο, 1989 (1977), σελ. 47-88.

- Coppet (de) D., «De l'action rituelle à l'image; représentations comparées», *Philosophie et anthropologie*, Centre Georges Pompidou, Παρίσι, 1992.
- Dumont L., *Une sous-caste de l'Inde du sud. Organisation sociale et religion des Pramalai Kallar*, Mouton, Χάγη, Παρίσι, 1957.
- Homo hierarchicus. Le système des castes et ses implications*, «Bibliothèque des sciences humaines», «Tel», Gallimard, Παρίσι, 1979 (1966).
- La civilisation indienne et nous: esquisse de sociologie comparée*, Armand Colin, Παρίσι, 1975.
- Essai sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Le Seuil, Παρίσι, 1983.
- «Anthropologie, totalité et hiérarchie», στο *Philosophie et anthropologie*, Centre Georges Pompidou, Παρίσι.
- «Préface», στο: Evans-Pritchard E.E. *Les Nuer. Description des modes de vie et des institutions politiques d' un peuple nilote*, Gallimard, Παρίσι, «tel» (1ère édition 1968), 1994.
- Godelier M., *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία*, εκδ. Guttenberg, Αθήνα, 2000 (1977).
- Heusch (de) L., *Rois nés d'un cœur de vache*, Gallimard, Παρίσι, 1982.
- Ecrits sur la royauté sacrée*, Editions de l' Université de Bruxelles, Bpu-ξέλες, 1987.
- Izard M., *Gens du pouvoir, gens de la terre. Les institutions politiques de l'ancien royaume Yatenga*, Bassin de la Volta Blanche, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme-Cambridge, Cambridge University Press, Παρίσι, 1985.
- Muller J.-Cl., *Le roi bouc émissaire. Pouvoir et rituel chez les Rukuba du Nigéria Central*, Serge Freury, Κεμπέκ, 1980.
- Parkin R., *Louis Dumont and hierarchical opposition*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη, Οξφόρδη, 2003.
- Pradelles de Latour Ch.-H., *Le champs du langage dans une chefferie bamiléké*, Thèse d' Etat, EHESS, Παρίσι, 1987.
- Ethnopsychanalyse en pays bamiléké*, EPEL, Παρίσι, 1991.
- Tcherkézoff S., «Logique rituelle, logique du tout. L'exemple des jumeaux nyamwezi (Tanzanie)», *L' Homme* XXVI (4), 1986, σελ. 91-117.
- Tsékenis E., *Les autochtones et le chasseur: essai de définition du rapport entre le rituel et le politique pour une chefferie bamiléké (ouest-Cameroun)*, Thèse de doctorat, EHESS, Παρίσι, 2000.
- Τσεκένης Α., «Συγγένεια, τελετουργία και φύλα σε μια κοινωνία του δυτικού Καμερούν. Κάποιες σκέψεις με αφορμή μια αφρικανική εθνογραφία», *Εθνολογία* 9, 2003, σελ. 31-74.
- Vincent J.-F., *Le Pouvoir et le Sacré chez les Hadjeray du Tchad*, Anthropos, Παρίσι, 1975.
- Voorhoeve J., «The linguistic unit Mbam-Nkam (Bamiléké, Bamun and related languages)», *Journal of African Languages* X, no 2, 1971, σελ. 1-53.